Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 29 (12119) | 1983 чылдың февраль 4, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеен. | Өртээ 3 көс.

КҮШ-АЖЫЛДЫ КАМНААРЫ

Мурнакчы дуржулганы республика школазының чыжы Кемерово хоорайга болган. Оон темазы—«Будурулгени организастаарын сайыраңгайжыдары— күш-ажыл курлавырларын боттуг ажыглаарының кол фактору». Школа ажылының түңнелдерин РСФСР-ниң Садыг министерствозу чүүлүг деп көрген. Магазиннер болгаш столоваялар ажылдакчыларының күш-ажылының ажыктыын бедидеринге сибирьжилерниң дуржулгазын ажыглаарын адырның девискээр эргелелдеринге сүмелээн.

Садыг — ол дээрге холбиле кылыр ажылдың улуг-хуузу улуг ажыл-агый адыры-дыр. Чигирин, крупаны, үнүш үзүн болгаш ак-саржагны, макаронларны болгаш кондитер кылыгларны магазиннерге савалаарда холбиле кылыр апаар. Бараанларны чүдүрерде болгаш дужүрерде, сайгарылдыр салырда база хөй күш негеттинвер.

Техниктиг болгаш организастыг хемчеглерни хөй крайларга болгаш областарга боттандырган түңнелиинде холбиле кылыр ажылдарны элээн эвээжедирип чедип алдынган. Ынчалзажок магазиннерге болгаш столоваяларга хол-биле кылыр ажылдың хемчээли ам-даа улуг. Ынчангаш садыг ажылдакчылары чер-черге техниктиг база организастыг хемчеглерни доктаамал боттандырар ужурлуг.

Садыг болгаш ниитилиг чемненилге будурулгелерни чаартыр талазы-биле улуг хемчеглерни Кемерово областа боттандырган. Оон түңнелиинде бешчылдың эгезинде бөөр магазиннерге болгаш столоваяларга будурулгенин немей өзүлдезин колдуунда күш-ажылдың будурукчулуун бедиткениниң күсели-биле чедип алган. Адырның элээн хөй будурулгелеринге ажылдакчыларның санын кызыргаан, а хосталган ажылдакчыларны чаа магазиннерге болгаш столоваяларга ажылдадын кирген. Комплекстиг садыг-будурулге бригадаларын туруусканы холбиле кылыр ажылдарны эвээжедиринге база идиглиг болган. Ынчаарга амгы үеде ол бригадаларда 5500 ажыг кижи ажылдап турар.

Садыг алыкчыларының боттары хандыртынарын организастааны күш-ажыл чарыгдалын кызырарын хандырган. Специалистериниң санап турарын ёзугаар алырга, бо аргабиле аъш-чем бараанларының 80—90 хуузун, аъш-чемниң эвес бараанларның —75—80 хуузун сайгарын болур.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының чолаачызы Равиль Махмутов беш чылдың, ийи чылында үш чылдың планын күүсеткен. Ам ол 1984 чылдың марттын үлүүнде ажылдап турар.

Оон 14 тоннаны соөртүр КамАЗ-ы чүгле бистин республиканың оруктарынга чоруур эвес, а көдээ тудугжуларга херектиг чүүктерни ырак-узак черлерден-даа соөртүп эккээр. Чижээ, Красноярск крайның Лесосибирск хоорайда ыяш-хирээнди плиталар заводундан чүүктерни бөөр соөртүрүн аңаа дагзып турар. Ол хоорайга чедир Кызылдан 1500 километр чедип турар.

Р. Махмутов күш-ажылчы бедик коргузуглери дээш трестиң болгаш автобаазаның удуртулгазының хүндүлүг бижиктери-биле чаңгыс эвес удаа шаннадып келген. Ол — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы Р. Махмутов.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу

План күүселдези — кижи бүрүзүнүң үлүүнден, быжыг сагылга-чурумдан, организастыг чоруктан хамааржыр

Ажылчынга көс

ЧҮГЕ ДЕТКИВЕЗИЛ?

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын бригадавыска чугаалажып, сайгарып, деткип хүлээп алган бис. Ында күш-ажылдың, будурулгениң сагылга-чурумун быжыглаар дугайында айтырыгны көдүргени онза чугула. Ол дээрге амгы үениң эң кол айтырыгларының бирээзи болур деп билип турар бис.

Бистер, Чаа Шагаан-Арыгда № 18 КМК-да ажылдап турар бис. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодинниң бригадазында шупту 37 кижи бар. Оларның хөй кезии — тудугда үр үеде ажылдаан, бедик мергежилдиг тудугжулар. Оларга Санчаа Серенмаа, Орус-оол Күжүгет, Сарыг-оол Күжүгет, Нортуп-оол Очур, Маадыр-оол Салчак, Николай Ефремовский, Иван Боргундосов, Борис Волков, Валерий Чүдүм дээш оон-даа өскелер хамааржыр.

Эрткен чылдың түңнелиинде бистиң бригада «Шагонартяжстрой» треске шаңналдыг ийиги черни алдывыс. Социалистиг чарышка бирги черни алырының аргалары биске турган. Ынчалза-даа ийи-чаңгыс ажыл шагы үзүр, арага-дарыже сундугар кижилериң буруузу-биле 1-ги черже үнмээнивис ол.

Ажылдың будурукчулуун, шынарын бедидер сорулга-биле, ол ышкаш ажылчын кижиниң будурулгеге база онаашкан ажылынга ээ-харысалгазын бедидери-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирген, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдан кылган бис. Ажылчынарның санал-оңалы-биле алырга, бригада кереэзи-биле ажылдаар арганы калбартын, аңаа ажык орукту берип, ону деткиир үе келген.

«Шагонартяжстрой» треске бо талазы-биле саналдарны бистиң бригадага болгулаан будурулге хуралдарынга каш удаа көдүрүп чугаалашса-даа, трестиң талазындан (эргелекчизи Л. Н. Ткаченко) деткимче албайын келген. Трестиң удуртукчулары бистиң бригаданы бригада аргазынче үш чыл мурнунда-ла шилчидер бис деп аазаан турган, ол амдаа аас кырында хевээр.

Бригадада каңнакчылар, сантехниктер, монтажниктер, электриктер, дашчылар, бызаңчылар, тракористер дээш кымнарны чок дээр. Бо хире аңгы-аңгы мергежилдиг ажылчынары эки эгелээшкинин үндүрүп турда, трестиң удуртукчулары деткивеске, дыка-ла хомуданчыг болурдур.

Бригадиривис А. Ягодин сураглыг тудугжу Злобиниңиң аргазы-биле ажылдаарының семинарынга Москвага өөренген келди. Ол арганы Чаа Шагаан-Арыгның тудугларынга пептередири-биле тускай кижини өөредип алгаш, херек кырынга боттандырбаска, канчап-даа таарышпас.

Амгы үеде 65 аал чурттаар беш каът туйбу бажыңның тудуунда ажылдап турар бис. Элегес-Аксының хана материалдарының заводундан кээп турар туйбунуң шынары багай. Туйбуларның хемчээли стандартка дүүшпес: узун-кыскалыг, бедик-чавыстыг, калбак-чиңгелиг. Ындыг туйбу-биле тудуг кылырга, шынары куду болуру чугаажок. Бо талазы-биле чогуур негелдени хамаарышкан организацияга тургузары чугула.

Күш-ажылдың, будурулгениң сагылга-чурумун күштелдирииниң хөрөнге улуг салдарлыг арганы ажыглап кирер талазы-биле бригаданың эгелээшкинин «Шагонартяжстрой» трестиң удуртукчулары деткип, боттуг хемчеглерни алыр үе келген.

«Ажылдың шынарын эки-жидери, оон темпизин дүрүгедири, продукция будуриниң чарыгдалдарын чигедири чугула»— деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Москваның станок тудуушкунунуң Серго Орджоникидзе аттыг заводунга ужуражыышкынга чугаазынга демдеглээн. Чогум-на харын бригада аргазы ол сонгаарладып болбас сорулганы күүседиринге аргаларны тургузуп турар.

К. ДОРЖУКАЙ,
тудугжу.

ЭКИ АЖЫЛДААРЫ— ХҮЛЭЭЛГЕ

Бистиң райпонуң коллективи СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары-биле таныжып, ону ханы өөренип көрүп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкынларын амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып турар. Райпонуң аңгы-аңгы будурулге участокторынга Пленумнуң материалдарын танышкан хуралдар болгулаан. Ындыг хуралдарга коммунистер, будурулгениң мурнакчылары, хоочуннар болгаш партия кежигүннери эвестер-даа эш Ю. В. Андроповтуң идин үндүрген айтыышкынларын изин-биле деткип, күш-ажылдың, будурулгениң база күүседикчи сагылга-чурумунуң байдалын бедик деңнелге тургузуп, ону күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринче, экономиканы камнап алыры-ның магадылалын тургузарын чедип алырынче угланган саналоңалдарын бергеннер. Бо талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган.

Бистиң райпонуң хлеб пекарнязының ажылы кошкак, кижилернин ажылдан үнеркирер чоруу хөй турган. Оон ужурунда чонну хлеб-биле хандырары үзүктелир, магазиннерге шыпары багай хлеб кирер чоруктар турган. Бо чылын ол пекарнянның кошкак ажылын хуралга чугаалашкаш, моон соңгаар будурулгениң сагылга-чурумун экижидип, ажылды шын организастап турган, чонну өй-шаанда, шынарлыг хлеб-биле хандырарының магадылалын тургузар дээш ажылдарны кылып чоруткан.

Тыва АССР-ниң садыының болгаш хой-ниитиниң чемненилгезинин алдарлыг ажылдакчызы коммунист Дүү-Дарый Чапзанның эргелекчилээни үлетпүр бараанларының магазини база ол ышкаш коммунист Балды Салчактың эргелекчилээни аъш-чем магазини планныг даалгаларын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин үргүлүү болгаш ажыр күүседип келген. Оларның ажылга харысалгазы, боттарының кады ажылдап турар эш-өөрүнге негелдези бедик.

Райпо коллективи бодунуң хуралынга социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турган, кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш будурулгенин сагылга-чурумун канчаар күүседип келгенин чедип алыр, хүлээлге күүсеттинмейн барганда, оон чылдагаанын тодаратказ, дараазында оон күүселдезин хандырарының оруктарын айтыр, хана парлалгазынга шүгүмчүлеп чыдар деп доктааткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун коллективтиң кежигүү үреткен таварылгада, профвилел комитединге оон херээн чылда ийи катап көргеш, эттинин алган таварылгада, мурнунда алдынган хемчээн дүжүрер, чурум үрээшкини катаптап турып бөөр болза, коллектив кежигүннериниң салдарын чедирер, кижилер-биле туслашунда ажылдаар, аныяк ажылчынарга разряд азы мергежил тыпсын турар үеде оларның күш-ажылынга болгаш хой-ниитиниң ажылдарынга хамаарылгазын сайгарып көөр кылдыр социалистиг чарыштың негелделеринде база айыткан. Өске-даа чорудуп турар хемчеглер күш-ажылдың, будурулгениң сагылга-чурумун экижидеринче, ажылдың ажыктынын болгаш шынарын бедидеринче угланган.

Эң будурукчулуг ажылдаарының үндезиннериниң бирээзи — ажыл шагы успейн, деңдески ажылдаары. Ындыг болганда күш-ажылчы сагылга-чурумну шынгыырадыры хүнүң айтырыы апарган деп үвени кижи бүрүзү мерееп билип, моон мурнунда чурум үреп, арагалап, прогулдап турган кижилер бодун ап чоруур байдалын оскертирин эш-өөрүнүң мурнунга аазап турарлар.

Эш Ю. В. Андроповтуң Москваның станок тудукчуларыбиле ужуражыышкынынын үезинде ажылдан шолээ дилээр, таакпылап, чапсарлаарынга хөй үе үндүрер, ажыл шагынын үезинде бедик будурукчулуг ажылдан шыдавас кижилер дугайында шүгүмчүлеп чугаалааның база помчудувус. Бүгү үвени чурумдан эгелээр деп кончуг шын саналды үндүргени кончуг чоптүг. Бис боттарывыстың организациявыска ол саналды амыдыралга боттандырар бис.

М. САЛЧАК,
райпода профэвилел комитединиң даргазы.
Моңгүн-Тайга район.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЧООККУ ҮЕНИҢ ИШТИНДЕ

«Бай-Тал» совхозтан Натпит Ооржактың 6 кижилиг звенозу Мешпен-Хөлдүн эриктериндеи хыыргыыш кезин ажаарынга кызымак ажылдап турар. Чоокку үениң иштинде олар 85 тонна хыыргыышты кескеш, совхозтуң инек фермазынга соөртүп чедирген болгаш ол хыыргыышты машинага хээндектээш, фермага хүлээдип бергеннер. Звенону сиген кезер трактор болгаш хыыргыыш чүдүрер транспорт-биле хандырган.

Хыыргыыш кезип белеткээриниден аңгыда, шиви будуун кезип, ону сиген далганнаар тускай машинага хээндектээш, шиви далганын хойжу коданнарже мал чеминиң белеткелчилери соөртүп турар.

Звенонуң кежигүннериниден Булугун Калдар-оол, Маңнай-оол Шурузун-оол эң шалыпчы ажылдап турар. Звено кежигүннери хыыргыыш болгаш шиви будуун белеткээринге февраль айның төнчүзүнге чедир ажылдаарын дугурушкан.

Ногаан масса, тоорук силозун шээр малдың коданнарынче соөртүп эгелей берген. Совхозтуң кайы-даа коданнарында мал чемин четчири-биле чедирип турар.

Х. КАРА-ООЛ.

АҢЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Тере-Хөлдүң аңчылары бо аңныыр чылында олча-омактыг болуп турар.

Хереглекчилер ниитилелиниң өлүк хүлээн алыр суурда пунктузу бо хүнперге чедир 6900 диин, 23 киш, 50 күзен кежи хүлээн алган.

Аңчылар С. Шырап, К. Сержи 200-200 диин, 8 киш кештерин дужааган. А. Сүрүңгүр 200 диин, 4 киштн дужааган.

Х. МОНГУШ.

Часкы тарылгага белеткелди амдан эгелээр

АРЫГЛААШКЫННЫ ДҮРГЕДЕДИР

Чөөн-Хемчик районуң чер ажылдыглары көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидер сорулганы салган. Бир гектарга онаалтыр тараа культураларының дүжүдүн ниитизи-биле 12 центнер, суттаттыг черден 18,5 центнер чедирери кордүнген. Тараа будурерин 21025 тонна чедирер, күрүнеге 1000 тонна тарааны садар социалистиг хүлээлгени алган.

Он барги беш чылдың үшкү, өзөк чылында часкы хову ажылдарынга белеткелди шапкынчытпышаан, эки шынарлыг, сорттуг үрезинни белеткээри — амгы үеде хүнүң чугула айтырыгларының биреези. Эрткен чылын «Алдан-Маадыр», «Тыва», «Чыраа-Бажы», «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар сорттуг үрезинни баш бурунгаар белеткеп, черин агротехниктиг чаа чурум ёзугаар сайыырадып турган, багай эвес дүжүттү ажаан алган.

Районнуң ажыл-агыйлары 1983 чылдың тарылгазынга хереглеттинер тараа культураларының 4270 тонна үрезиниден 3884 тоннаны уруп алган. Оон иштинден 2247 тонна кызыл-тас үрезинни белеп. Бүгү үрезиниң 3008 тоннаны лаборатория хынаалдап эрткен, чажар шынарынга чедер болган.

Үрезин белеткээринге «Алдан-Маадыр» совхоз өскелерни мурнан турар азы 339 тонна үрезинни арыглаар турган, 414 тоннаны белеткээн. Совхоз 6 тонна люцерна үрезинин урган. «Тыва» совхоз үрезин белеткелинге «Алдан-Маадырдан» чылын калбайын турар. Оларның 480 тонна үрезиниң 70 хуузу чажар шынарлыг болган. Ындыг 80 тонна арбай бирги, 100 тонна кызыл-тас ийги сорттуу, «Большевик» совхоз тараа культураларының 270 тонна үрезинин чажар шынарынга чедирген. «Искра» совхоз 735 тонна тараа үрезинин урган.

Районнуң чамдык ажылагыйлары часкы тарылгага үрезин белеткээрин четпес чорудуп турар. Ниитизи-биле районда 870 тонна тараа үрезин чажар шынарынга четпес. 820 тонна үрезин арыглаттынмаан. Карл Маркс аттыг совхоз 285 тонна тараа үрезинин белеткээр турган, чүгле 95 тоннаны урган, ооду арыглаттынмаан. 15 тонна чиңге-тараа үрезинин база арыглаттынмаан хевээр чыдын турар. Үрезин белеткели «Сут-Хөл», «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Хөндергей» совхозтарда дүвүренчиг байдалда. «Сут-Хөл» совхоз үрезин белеткээр планын күүседип алза-даа, чүгле 95 тонна үрезин чажар шынарлыг кылдыр арыглаттынган. 100 тонна арбай, 30 тонна сула үрезинин боктуг олчаан.

«Октябрь 30 чылы» совхозта ам-даа 20 тонна тараа үрезинин четпес болгаш 35 тонна үрезин арыглаттынмаан. СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң 670 тонна үрезиниинден 287 тонна сула, чиңге-тараа үрезинин боктуг хевээр.

Тарылгага эң эки шынарлыг, сорттуг үрезинни чогуур үезинде белеткээри — амгы үеде база бир кол сорулга. Совхозтар директорлары, агропомнар үрезин арыглаашкынын дүргедир, оон шынарын лабораторияга хынаар, ону чажар шынарынга чедир арыглаар, четпес үрезинин тыптынарын, орнап-солуурун организастаарын дүргедир ужурлуг.

К. МОҢГУШ.

Д. СУХЭ-БАТОРГА ТУРАСКААТКАН

Моолдуң Араттың революстуг намының болгаш улусчу күрүнезиниң үндезилекчизи Д. Сухэ-Баторнуң төрүттүнген хүнүнден бөөр 90 чылынга тураскааткан найысылалдың ажылчы чоннарының байырлыг хуралы СЭКП Кызыл хоорхомунуң хуралдаар залынга болуп эрткен.

Моол улустуң улуг оглу Д. Сухэ-Баторнуң амыдыралы, революсчу ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының башлыг черлерге эрткен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА ТААРЫШТЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чонга ачы-дуза чедирер бүдүрүлге, организациялар болгаш албан черлериниң ажылдаарының чурумунда шыңгыы четпестер дугайында» доктаалын күүседириниң талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Амгы үеде чонга ачы-дуза чедирерин хүлээп алыр пунктуларның 80 хуузу чаңгыс эзлчегде ажылдап турар база оларның 30 хуу хирези неделяның чүгле беш хүннеринде ажылдаар, ателье, фотография болгаш баш дүгү таарар черлериниң 80 хуудан хөй кезии чаңгыс эзлчегде ажылдап турар.

Бажыңнар эргелелдери хамаатыларны бажың айтырының талазы-биле субботаларда болгаш улуг-хүнерде хүлээп алыры кайда-даа организастаттынмаан. Бажыңнар эргелелдериниң паспорт столдары болгаш бухгалтерия черлери чүгле 17 шакка чедир ажылдаар. Коммунал-ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң чүгле он бир хуузу ийи эзлчегде ажылдап, база Кызыл хоорайның болгаш районнарның-даа коммунал ажыл-агый черлериниң болгаш чурттала бажыңнарын одалгазы-биле хандырар черлериниң ажылдап турар шактары таарымча чок болуп турарының дугайында чондан хөй-хөй хомудалдыг чагаалар кээп турар. Магазиннериниң ателье-лериниң, поликлиникаларның, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң болгаш чонга ачы-дуза чедирер оске-даа бүдүрүлге болгаш албан организация черлериниң ажылдаарының чуруму чонга таарымчалыг кылдыр тургустунмаан. Социал-хандырылга черлериниң бүгү килдистери болгаш ХБАБ-тың ажылдаар шактары суббота хүннеринде болгаш улуг-хүннерде дыштанмышаан, чаңгыс эзлчегде ажылдап турар.

Чонга ачы-дуза чедирер албан черлериниң ажылчы чонга эптиг кылдыр тургускан график ёзугаар ажылдаарының дуржулгазы шингээдип алдынмайн турар болгаш идик-хеп септээр; химиктиг ашталга кылыр пунктулары кижилериниң ажылдап турар черлериниге чедип барын ажылдаары практикада көрдүнмейн турар.

Ол доктаалда республиканың агроүлетпүр комплекзиниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга 1983—1985 чылдарда чонга ачы-дуза чедирериниң комплекстиг хүлээп алышкын бажыңнарының болгаш пунктуларының тудуун кылырынга акша-хөрөнгини үндүрерин саналдаан. Чугула херек черлерге дежурный магазиннерни база тургузар. Кежээки үелерде болгаш ажылчы чоннун дыштанын турар хүннеринде ачы-дуза чедирериниң бүдүрүлге черлери, школа назыны четпээн уруглар албан черлери, амбулатория-поликлиника албан черлери ажылдаар ужурлуг.

Бүдүрүлгеге, тудуг черлеринге болгаш совхозтарга идик-хеп септээрин болгаш химиктиг ашталга кылырын хүлээп алыр, дедир чедирип бөөр пунктуларны калбартыры база көрдүнген. Баш бурунгаар чагыг ёзугаар чагыгны чорудары болгаш ажылчы чонга эптиг кылдыр чоннуң хандырарының өске-даа хевирлерин ажыглаары чугула.

Министрлер Чөвүлелиниң ук доктаалында республиканың министерстволарынга болгаш ведомстволарынга чонну хандырып турар бүдүрүлге, албан организация черлеринге ажыл шагының чурумун бо чылдың бирги кварталында эде тургузарын, күш-ажылды организастаарын экижидерин, сагылга-чурумну күштелдирерин, кижи бүрүзүнүң хүлээнген ажылы дээш харысалгалыг болурун, кижилер ажылдап турар үеде, оларны, бир эвес чугула херек эвес болза, ыңай-бөөр белдиртирин эвээжедирин саналдаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бүгү организацияларга, ажылчын коллективтерге кижизидилге ажылын күштелдирери чугула.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

БИСТИҢ ЧУРТТУВУСТА

ОБОЯНЬ. Курск областың район төвү Обоянда чаа автовокзал баштайгы пассажирлерин хүлээп алган. Ол дээрге Москва-Симферополь арызында автоорукту улуг белдири болуп турар. Курскиниң суурларының, өске-даа чурттакчы черлериниң оруктары база олче шуушкан. Дөрт автостанцияны болгаш барык 450 километр автоорукту область бо чылын ажыглалга киирер.

ЯРОСЛАВЛЬ. Брейт районунуң «Правда» колхозта телефон тургузарының бүгү чаргыглары кылдынган. Ажыглалда ында киирген АТС колхоз биле район төвүнүн телефон харылзаазын идегелдиг болдурган, ажыл-агыйнын удуртулгазынга база таарымчалыг байдалды тургускан. Районнуң бүгү совхозтары болгаш колхозтарынын 93 хуузу автоматтыг телефон станциялары-биле хандырылган. (СЭТА).

Национально-краеведческий

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 1 (126) 1983 ч. февраль

ТИИЛЕЛГЕЖЕ ОРУКТУҢ ЭҢ УЛУГ ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Гитлержи ёзу-чурумну үндезининге чедир божаңнадыр силгиирен совет шериглерини Сталинград чоогунга тиилелгезиниң хүнүнден бээр 40 чылы 1983 чылдың февраль 2-де болган. Вермахтының шилиттингеи армияларын Волганың эриинге чылча шапкан ол үеден бээр стратегиг инициатива бистин холувусче бүрүү-биле шилчээн, чүгле совет улустуң фашистиг агрессочиге удур Ада-чурттуң даймынына эвес, харын-даа, делегейниң бүгү ийиги даймынына үндезин эргилде болган. Сталинградтың сеолүнде күрүнелерниң гитлержи коалициязы бүгү талазы-биле бууран дүжүп эгелээн.

Дөрт он чылдар эрткен-даа болза, Сталинград тулчуушкунунуң бүгү үелери бодалда тодаргайы-биле хевээр артып калган. Анаа чартык чылдан ажыг үениң дургузуңда кадыг-дошкун тулчуушкуннар хүн-даа, шак-даа иштинде соксап корбээн. Фашистер хоорайны кандыг-даа когаралды үндүрүп турган эжелеп алыр, совет солдаттарны Волгаже октаптар деп орландажып турган. А бистиң даймынылары-выс кандыг-даа таварылгада Сталинградты дүжүп бербес деп дангыраглаан. Ол бирги эзлчегде генерал В. И. Чуйковтуң 62-ги армиязынга, генерал М. С. Шумиловтуң 64-кү армиязынга, генерал Ф. И. Толбухинниң армиязынга болган согугку фашист болуглежиишкининиң хажыыларынга хеделип турган оске-даа армияларга хамааржыр. Генерал С. А. Красовскийниң, С. И. Гуденкоонуң, І. І. Арюкинниң удуртканы бистин үжүдүкүларывыс болган контр-адмирал Д. Д. Росачевка баштаткан Волганың шериг флотилиязының далайжылары даймынны агаарга болгаш черге чылча шаап турган.

1942 чылдың ноябрының эгезинде бир-ле катап 30-ги армияның командылал пунктузунга телефон дагжай берген: мени Ставкага чедип келгин деп дужаагаи мындыг. Мен ол дораан-на Москваже чоруптум. Партияның Төп Комитединиң Политбюрозунуң болган Ставканың хуралынга Сталинград чоогунга удур шавар халдаашкынның бүрүн болган планын чугаалажып көргеи болгаш бадылаан, ону чажыды-биле «Уран» деп адаан. Мээн дыннаан үүлдерим сагыш-сеткилимни ханыынга чедир хайыктырыпкан. Чайгы чедимче чок кампаниянын соонда, бистиң шериглеривис Сонгу Кавказтың эдээче болгаш Волгаже аткаарлаар ужурга таварышкан турза, ол хире кедергей улуг хемчээлдиг удур шавар халдаашкынны кылыры чамдык кижилерге боттанып арга чок, харын-даа тоолда чүве дег кыдыр сагыңдырын турган. «Уран» операцияны ылаптыг саналаашкыннарга үндезилээн, ооң ылапыштыг базазын белеткеп кылган турган. Совет тылдың ажыл-ишчилери ол үеде боо-чепсекти болгаш даймынчы техниканы массалыыда бүдүрүп үндүрүп эгелээн, олар 1942 чылда Совет Армияга 24700 танкыны, 25400 дораанчы самолеттарны, оскеда хой чепсегленишкиннерни берген турган. Ол чорукчаа кезектерни болгаш катыжышкыннарны туруулаарының, даймынга өлүмүг соотушкуннарны таварыштырарының болдунар аргазын берген.

Мурнуу-Барының фронтунуң составынга кирип турган болгаш «Уран» операцияны боттандырарынга чугула рольду ойнаар үжуралуг 1-ги гвардейжи армияның командылакчызынга мени томуйлаан деп, Ставкага менээ дыннаткан. Ындыг бедик бүзүрел көргүскениге сорук киргеш, мен найысылалга чангыс шак-даа саадавайн, ноябрь 9-тун эртенинде фронтуже аан келдим. Удур шавар халдаашкынның эгелээринге чедир арткан он хонукта ажылхерек-даа кедергей хей турган, ынчалаажок боттандырар операцияның онда чугулазы сагыш-сеткилии кодуралуушкунун болдуруп, күштү немээн болгаш бүгү эргежок чугула ажылды чорударынга дузалаан.

Совет шериглериниң Сталинград чоогунга удур шавар халдаашкынының эгелээр хүнү деп бистиң наленларывыска демдеглеттингеи 1942 чылдың ноябрының 19-тун хүнү келгеи. Ол хүн чурттуп, Совет Чепсектиг Күштериниң тесүзүнге монгеп-биле кирген.

7 шак 30 минута турда, күчүүг артиллерия даштаашкынны Волга биле Доннуң арызында хову делгемни сиртилеп, Мун-мун үтер-бооларының даштаашкыны немец-фашистиг шериглериниң туруштарын болгаш камгалал дериишкиннерни чер-биле хоме шаанга. Оон соонда танкылар атакаже чаза булган кирген, бистиң алдарлыг чадаг шериглеривис база чорупкан. Гитлержилер карак кызыл үзүрланып, удур шавар халдаашкынче-даа шилчип турган. Бедик бүрүзү, бажык бүрүзү, станица бүрүзү дээш тулчуушкуннар болуп турган.

Үш хүн эрткенде «Уранның» баштайгы сорулгазы шиитпирлеттингеи. Хажылырындан халдан кирген үш фронт каттызка берген. 22 немец дивизия бүзүелеттиргеи. Ынчан генерал Н. Ф. Ватутниниң командылааны Мурнуу-Барының фронтунуң, генерал А. И. Еременкоонуң командылааны Сталинград фронтузунуң болгаш генерал К. К. Рокоссовскийниң командылааны Дон фронтузунуң шериглери, генералдар И. М. Чистяковтуң, П. И. Батовтуң, Ф. И. Толбухинниң ниити шериг армиялары болгаш боругларның авторунуң командылаан чорааны армия онзаланып үнгеи. Генерал П. Л. Романенкоонуң танкистери «Уран» операцияны чедиишкининг болурунга улуг рольду ойнаан.

Бүзүелеэшкинге кирген фельдмаршал Паулюстуң армиязын камгалап алыр дээш гитлержи командылал карак кызыл орландажыышкыннарны кылып турган. Берге байдалдарны ажыр артеринин мастери деп, вермахтыга санадып турган фельдмаршал Манштейнге командылаткан белүк армияларны бүзүелеттиргеннерге дузалаары биле чоруткан. Ынчалаажок бистиң шериглеривис бүзүелеэшкинин үзе шаварының аргазын фашистерге бербээн. 1942 чылдың декабрьда «Биче Сатурн» деп чажыт ат-биле чоруткан Мурнуу-Барының фронтунуң шериглериниң шавар халдаашкынныг операциялары аңаа улуг рольду ойнаан. Ол шавар халдаашкынчар болза, совет шериглериниң Сталинград чоогунга удур шавар халдаашкынының тулуш кезээ болгаш хогаулдезин болуп турган. Ол операцияның түнелинде 340 километр дилиндеже дайзының камгалалын Ортаа Донга болгаш Чир хемге чаза шапкан, чуруттакчылыг 1246 суурларны хостаан. Кол угланышкынга иааан халдан кирген бистин гвардейжи армиявыс совет шериглериниң тиилелгезинге толештиг салышкынны киргеи. Гвардейжи армия 400 хире километрни тулчуушкун биле эрткен, дайзының тос дивизиязын чылча шапкан. Ол согуушкуннардан Манштейн корга берген, ынчангаш ол Сталинградта бүзүелеттиргеи шериглерже чаза булган кирериниң дугайын эвес, харын бүзүелеэшкинниң даштында шериглерни менди үндүреринин база Кавказтан бодунуң шериглерин аткаарладыр дугайын бодап эгелээн.

Бүзүелеттиргеи фашист бөлүглээшкинниң салым-хуузу мурнунда-ла шиитпирлеттингеи. Анаа кым-даа база түүдаа дузалап шыдавас дээрзин билдингир турган. Совет командылал чаагай сеткилдиг чорукту удуртулга болдургаш, хей черге өлүм-чидимден чайлаары-биле ажык чок удурланышкынны соксадырын база боо-чепсээн катташ, дужүп бээрин фельдмаршал Паулюстуң штабынга саналадаан. Ынчалаажок совлгу болдунар аргаларга чедир удурланыр дээн Гитлериниң негеддезинге чагырткан фашистер дүжүп бээринден өйталаан. Бир эвес дайзын дужүп бербес болза, ону уттаар апаар. Совет шериглер ынчаар кылган-даа. Шиитпирлиг штурмнуң түнелинде Паулюстуң армиязын ийи кезек кылдыр үзе киргеи болгаш ону ол кезектери-биле үзүткеен. 1943 чылдың февральдың 2-ги немец-фашистиг Германнга бойлаашкынның хүнү болган. Тоогулуг Сталинград тулчуушкуну ол хүн совет шериглериниң тиилелгези-биле доозулган.

Д. ЛЕЛЮШЕНКО,
армия генералы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Мурнакчы артиллерия кезээниң даймынчызы комсомолчу Роман Күжүгет чурумнуун, куш-ажылга ынаан көргүскен. Шак мындыг эки шынарлар социалистиг Төрээн чуртунуң өзулуг камгалакчызы болурунга дузалаар.

Шериг албан эрттирип келгениниң баштайгы хүнинден, эгелээш, шериг мергежилиниң мастери болур сорулганы ол бодунуң мурнунга салган.

Кызыл-Мажалык суурга школа лаборантызы, кино механити чораан ам болу чоруур артиллерия тургузуунуң механик-башкарыкчызы Күжүгеттиң чедиишкиннери эвээш эвес.

Чайын колдуунда хүнүн-не ол өредилге шолунге келир. Анаа даймынчыларның билии, кызымакчаны идепкейлиг иеттинер. Роман боттарының эштери-биле кады салдынган өредилге сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлеп келген.

— Болу чоруур артиллерия тургузуун башкарар талазы-биле мергежилгелерни эки күүседин турарларның аразында тыва Роман Күжүгет база бар — деп, салбыр командир Василий Зауленко биске чугаалады.

Артиллерия башкарарының шылгалдазын дужаарыкың будуузүнде механик-башкарыкчы даймынчы машинаның башкарарының, шимчедикчилериниң болгаш оске-даа кол-кол теоретиктиг айтырыгларны хынамчалыг катаптаан өренген.

Хыналда башкарылга болган, орта шериг кезээниң улуг офицери олурушкан. Артиллерияның техниктиг кезээн Романдан ол айтырган.

Даймынчы машинаның тургузуун, шимчедикчилерин, белдирлерин болгаш агрегаттарны солдат эки билирин көргүскен.

— Артиллерияны канчаар башкарарыпны көөр-дүр бис — деп, улуг офицер Күжүгетке чугаалаан. Теоретиктиг билиглерни практикага көргүзөр үе келген. Улуг офицер экипаж командирининг олудун эзленкен. Роман команда ёзугаар башкарып чорупкан. Бүгү-ле бердинген онаалдаларны бүзүрелдиг күүсеткен. Ынчангаш теория болган даймынчы машинаны башкарарының талазы-биле тергиин эки демдекти алган.

Өредилгеге тергиин эки демдектерни алганы, болу чоруур артиллерия тургузуунуң класстыг механик-башкарыкчызы деп атты аңаа тывыскаңы ооң сеткилин ооскургатпаан, аныяк солдат даймынчы мергежилин моон соңгаар улам бедидер. Ооң уламындан Роман Күжүгет болуунуң салбырының даймынчыларының орттуунда чарышка мурнуку олурутда чоруур.

В. КАРГАПОЛОВ.
II. шериг кезээ.

Социалистиг Ада-чурттуң камгалаары күрүнеиң эң чугула хүлээлгелеринге хамааржыр болгаш бүгү улустуң херээ болур.

Совет улустуң социалистиг чаалаң алышкыннарын, тайбың куш-ажылын, күрүнеиң бүрүн эргезин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн чоруун камгалаар сорулга-биле ССРЭ-нин Чепсектиг Күштерин тургускан болгаш бүгү-ниитинин шериг хүлээлгезин доктааткан.

(ССРЭ Конституциязындан).

Армияның, Флоттуң амыдыралындан

ТАРАА ДУГАЙЫНДА

Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округу. Округтуң офицерлер бажыңына даймынчылар чыглып келген. Анаа тараа дугайында аас журналы болуп эрткен.

Новосибирск областа тараа ажылдыг «Пролетарий» совхозта Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Николай Тенников, СЭКП-ниң XXVI съездиниң делегады, «Восход» хлебпекарня каттыжышкынының мастери Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Прасковья Замерец, эртемден-селекционер Иван Черный, РСФСР-ниң культураның алдарлыг ажылдакчызы Николай Кудрин орта тараа, хлеб дугайында чүве чугаалаан.

Сибирьниң хоочун фоторепортёру Борис Шумаковтуң «Сибирьниң тараа шолдери» деп фотоделгелгениң организастаан. Аас журналын эки белеткээн, ынчангаш оон темазы аңаа-бүрү, солуг болгаш совет улустуң он бирги бөлүк чылда чедип алган чедиишкиннери пропагандаларының бир хевири болган.

П. БАШТАКОВ,
подполковник.

ДАЙЫНЧЫ БЕЛЕТКЕЛ

Закавказьениң Кызыл Туктуг шериг округу. «Совет улустуң тайбың куш-ажылын — идегелдиг камгалаар» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта округтуң шериг кезектериниң даймынчылары идепкейлиг киржип келгеннер.

Улуг лейтенант А. Сорокинниң командылааны мурнакчы мотоадыгжы ротаның даймынчылары социалистиг хүлээлгелерни күүселир дээш эрескежээ ажылдап турарлар.

СЭТА-ның корр.

ЭРЕС-ДИДИМ ТУЛЧУП ЧОРААН

Шилгедек мага-боттуг, узунзумаар дурт-сыныг, даштындан коорге ындыг-ла чугаакыр эвес-даа ыпкаш кижибиле Кызыл районуң «Х Улуг хурал» совхозунуң төвүнге ужурашканымдан бээр аңаа ай эрте берген. Ынчан бистин-биле кады чораан ол совхозтуң партком секретары Дуктуг-оол Мыныевич Монгуш аңаа мынча дээн:

— Алдынмаевич, арай ынчаш келир бис. Олуй-солуг кеттинин алгаш, ыяй-бээр чүве барбайн манап олур аз. Медальдарын кадап аарын утпас сен.

Бистер оон чоруткаш, дедир келиривиске, фронтучуус дээрге шуут кижи таныыс кылдыр кеттинин каапкан олур.

Ада-чурттуң Улуг даймынын кирикинчизи Павел Алдынмаевич Биче-кыс менээ дончулай бижаң каан сактыышкынын берип каан. Анаа немей айтырыглар салып олургаш, оон даймынчы оруун аңаа хандыр билип алган мев.

... Ынчан ол кончуг аныяк турган. 1943 чылдың сентябрь айда Павел Биче-кысты дөргүл-төрелге, эш-оорга фронтуже үдээн. Эйлиг-Хем чуртту ол Тывадан барган оске эштери-биле кады бир ай чартык даймынчы белеткелдерин эрткен. Генерал-лейтенант Городовиков тываларны шылгаан көргеш, фронт шелүче чорудун болуруун ченнээрзин.

Ноябрь ай. Будун эжелон фронтуже аттанышкан. Ынчала-даа даймын-биле баштайгы сегиржин алышкынын хүнүн аңаа мапаар ужурга база таварышкан. Чүге дээрге, орук узун болгаш берге. Барын чүкче ыраан тудум эртенген хоорай, суурлар хөйү-биле таваржып чораан.

Украинаның Деражно суур. Ону хостаан алырының белеткели эгелей бергеи. Павел Биче-кыстың болгаш оон-биле кады чоруур эштериниң даймын-биле баштайгы олумнуг сегиржин алышкынны аңаа болган.

Деражно дээн тулчуушкун кадыг-дошкун болган. Автоматтарның, пулеметтарның, артиллерияның болгаш оске-даа боо-чепсектериниң даажы холуже бээрге, дээр диннирен турган чүве-биле дөмей. Ыш-бүе, алгы-ышкы. Деражно даймындан шуут хостаган. Павел Биче-кыс, Алексей Ак-оол, Михаил Суидуй баштайгы шылгалданы ынчаар ажыр эткеннер.

Павел Алдынмаевич Биче-кыс оон-соонда Ровно, Сурмич, Дубно хоорайларны хостаарынга киришкен. Анаа баштайгы тулчуушкунга ыпкаш ындыг-ла коргунчуг эвес болган. Чоок эштерин чилирин, өлүмнү караа-биле көрүп, даймынның кара сагыштын биле бээрге — кандыг-даа ниже дидим, чүрекки апаарын ол билген. Павел Биче-кыс үстүнде адаанывыс хоорай, суурларны хостажырынга эрес-дидимин, тывыгтыр-сагынгырын көргүскен. Ынчалаа-даа ол даймын-биле үр сокчур, эш-оорунуң өскээнин эки негеп алыр арга чок болган. Аныяк солдат бир тулчуушкунга авр балыглаткаш, оон ыяй даймындажыр арга-шинээ чок апаргаи. Ол Ровно хоорайның госпиталынта эдээн үр эмнеткеш, оон сегин үнгеи. Удаваанда ол төрөөн Тывазынга ээп келген.

Тывага келгеш ол кызыгаар шериниге, милиция шүгумунга үр чылдарда ажылдаан. Ам оон хөрээнде даймынчы болган куш-ажылдың чеди медалы чайынаның чоруур. Павел Алдынмаевич Биче-кыс ам «Х Улуг хурал» совхозта таныылдап турар. Оон ажылы — харысалгалыг. Кыргаи солдат ону эки билир. Чонмум онуу-хөрөнгизин камгалаары — эң хүндүлүг ажыл.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: тыва эки турачы Н. А. Биче-кыс.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Гвардейжи Н шериг кезээниң даймынчылары шериг албанын үлегерлиг эрттирип, «Совет улустуң тайбың куш-ажылы — идегелдиг камгалаар» деп социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турарлар. Салбырының хууда составы даймынчы белеткелдиг кичээл бүрүзүнүң шынарын болгаш ажыктының бедидерин, Ленниниң идей-теоретиктиг номалын СЭКП-ниң XXVI съездиниң материалдарын хандыр өренирин шиитпиразын.

ЧУРУКТА: гвардейжи прапорщик коммунист Вячеслав Романов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕТКИП ТУРАР БИС

Варшава Керээниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагага бедик дёнмелге болуп эрткен чөвүлел хуралы делегейге ужурдузалыг болуушкун.

Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралынга Варшава Керээниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг декларациязын, СЭКП-ниң тайбынга ынакшылдыг иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү совет улус-биле бир дөмей, Чеон-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчы чоннары изин-биле деткип, ооң материалдарын өөренип турарлар.

Делегейге быжыг тайбыны болгаш күрүнелер аразынга эп-найыралчы кады ажылдажылганы улам быжыглаар дээш бистиң ленинчи Коммунистиг партиявыстың, Совет чазактың политиказын делегейниң бурунгаар деп-шиглелиг бүгү кижи торелгетеп деткип турар.

Социализмниң болгаш тайбының дайзыннарының чимзеиишкиннериниге хамааршыр серемчилелди ол кажанда кошкатпайн, чурттуг эйыы чок чоруун хандырар дээш болдунар-ла эргежок чугула хемчеглерни албышаан, оске социал системаның күрүнелери-биле тайбың кожахелбээ догунваарының ленинчи политиказын чайгылыш чокка моон соцгаар-даа чорудар.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның мал, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың үшкү чылының иделарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседири-биле ниитинин малының кыштаглаашкынын чедиишкиниг чорудар дээш улам күжеиишкиниг ажылдап турарлар. Совхозта 3930 хой төрөөн, ооң чаш төлү менди. Фермаларда, кодан бүрүзүнде мал чемнерин четчири-биле дүжүрген. Ажылгаа-ай айтырыгларын чедиишкиниг шиитпирлээри быжыг сагылга-чурумдан хамааржыр, ындыг болганда совхозтуң участок бүрүзүнге сагылга-чурумну эки-эки дер хемчеглериниг ап турар.

О. КАРА-САЛ.

УТТУНДУРБАС ЧЫЛДАР

сактыышкын

Август айның ортан үезинде бир-ле дүне агаар дувуреэзиниг чарлаан. Ол-ла үеде институттуң директорунуң оралакчызы хамык студентилерни чыскаагаш, мынчаар чугаалаан: «Немец самолет тараа кыры-биле ужуп эткен, десант разведка октаан магат чок деп медээ бар-дыр, ону дилээр» — деп даалга берген. Хамык студентилер холдарындан четтиишкеш, тараа аразынче «атакалаа» кирикеп. Тараа шолуп кешкеш, тей кырыңга үнүп келиривиске даа адып келген. Ол-ла үеде кожа суурнуң чурттакчылары ужуражып келди, олар база-ла десант дилаан улус болду. Хөрек кыымда ол улаада десант октаваа болган.

Октябрь айның эгезинде Москваже эоткеп бис. Келгеш дораан өренип эгелей бердивис. Ынчан Москва дыка дуврээзиниг турган. Хоорайның ужу-кыдымына немецтерниң бомбалары частып турган. Чамдык бажыңнар үрегдээшкиниерге-даа таваржып турган. Кежээ 6 шак үезинде дувуреэзиниг бо-ла чарлаар, ынчан метрога барып камгаланыр турган. Соолуредир кырган ирей, кадайлар шуглак-дежээн чүктеп алгаш, эртежик-ле метроже безынтар турду.

Октябрьның 12-де өөренир дээн институтка келиривиске, ооң чанында 10 ажыг автобустар чыскаан казы туларга сагыжым эдловейн. Бир-ле черже чоруур боор бис — деп болган каан мен. Удатпаанда институт директоры мени кедиргеи. Чеде бээримге:

— Шиитту сургуулдар Москва камгаланынга ажылдаан, чоруурунга болеткеенин хур, бисте даштыкы хамааты кижи силер болгай силер, чоруур күзелдиг силер бе? — диди.

— Ийе, күзелдиг мен — деп харыыладым.

Бир автобуска олурупкаш, хапкан мен. Москвадан 40 км ырак Крылатское деп суурга барып доктаадывыс. Баштай аңаа турган шериг кезээнин оцкузун касчын ажылдаан бис. Ол үеде техника чедиишес, чара тевиспеен довураны хүүрек-биле ажын турдувус. Эртенгинин 6 шактан кежээ 6 шакка чедир ажылдаар. Ажылдаан черивистен кежээ чоруп ора. Москва чоогунга бомба октаар дээш удуп келген немец самолеттарының андара аттыгын турганын каш улаа көрдүвүс. Ажылдың түнелин хушуун-не дайзының хуулуска бижин турган. Бистиң шоргучин норма чеми биле чемгерип турган.

Москва камгаланынга кижи бүрүзү-ле оңаа кызымак ажылдаан. Төрөөн чуртунга бердингеин киргүзүп турган...

1942 чылдың июнь айда ажылымга олурумаа. Галин ТК-ның Чингине секретары Салчак Балбакхөрекович Тока мени келдиргеи. Чеде бээримге, ооң кабинетинде 3 шериг кижи олурду. С. Б. Тока олурган: — Тывадан бежен муң аттарны фронтуже чорудар дугаймда шиитпирни чоп деткеен, аттарны хүлээп алыр шериг толээлери чедип келгени бо-ла. Силерни памыт ТК-ның төлөзинге томуйлап турар. Тываның шеминиин тоозаан улуг лейтенант Ханды-Сюрюн чоруур, чүү деп бодаар силер? — диди.

— Күзелдим-биле бараан болур мен, барга — дидим.

— Аттар хүлээп алыр комиссия үш кезек болуп алган чоруур. Майор Моисеевке баштаткан силерниг комиссия Эйрбектен эгелээш, Танды, Тес-Хем, Эрзин, Тере-Хол кожууннарының аттарын хүлээп алыр даалганы берип тур. Чедиишкиниг ажылдаңар — дээш, хол тудуштуу.

Баштай Эйрбекче хапкан бис. Паром үстүнге бар чорувуста аттарлыг кызыл тук туткан улуг бисти уткуп келген. Суму даргазы Улум-Бараага баштаткан сумунуң активи болду.

— Кызыл Шериге аттарны белекке бээрге белен бис — деп, ол илеткеди.

Илан ёзугаар аттарны хүлээп алыр шупхт санынга шак ындыг байдал-биле утпаан, байырлалдыг байдалга ажылхерээнин будуруп чорлувус. Арат нон аттарын патриотчу сеткил-сагынгыл изередип, хүлээдип турганнар. Эрзин районуң Бай-Даг сумузунуң хамаатызы Иргит Даландай бора аңдын чедип эккелген, мынча дээн: «Мээн эң хайыралдыг аңдымны немец фашизмин чылча шаварынга дуза болзун дээш белекке берип тур мен». Шак ындыг патриотчуларны санап четпес.

* * *

Кызыл хоорай күүскомунуң даргазы Салчак Чанзан-оол 1947 чылда мени келдиргеи. Москва камгаланынга киришкеннер дээш силерге «Москва камгаланы дээш» деп медальды ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунуң мурнуудан тыпсыр-дыр дээш, ол шаннаалды тывыскан. Ындыг шаннал алыр деп чүве дужумге-даа кирбейн чораан. Чүге дээрге ол камгаланга ажылдап турганымдан бээр 6 чыл эткеи турган.

Б. БЮРБЮ,
персоналдыг пенсионер.

БИЧИИ ЧЕРЖИЛЕРНИҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

40 чыл бурунгаар — 1943 чылдың февраль 4-те Новороссийск чоогунга плацдарм эзлеп алган далай десантызын дүжүрген. Ынчаардагы болуушкуннар дугайын СЭТА-ның корреспондентизиге Совет Эвилелиниң Маадыры халашкан вице-адмирал Г. Н. Холостяков чугаалаан, ол үеде ол Новороссийскиниң шериг-далай базазының командири турган.

Новороссийск дээш тулчуушкуннар 1942 чылдың сентябрьда эзелээн чүве. Бажын бүрүзү, кудумчу бүрүзү дээш наиг сегиржип алышкыннар болуп турду. Дайзын күжүн немей октап-ла турган, ынчалза-даа хоорайны эзлеп ап чадап каан. Новороссийскиниң камгалакчылары фашистерни хоорай кыдыныга доктаатган.

1943 чылдың февраль 4-те далайга улуг десант операциязын боттандырган түнелиңде хоорайның мурнуу кызыгаарынга кезек черни эзлеп алган бис, ону Бичии чер деп алай берген.

Десант дүжүргениниң сорулгазы — Соңгу-Кавказ фронтузунуң 47-ги армиязының шериглериге Новороссийскини болгаш Тамань чартык ортулукту хостаарыга дузалаары. Кол десантыны Мурнуу Озерейка чаныга дүжүрер дээш, а дайзының кичээнгейин чардыктырар сорулга-биле майор Цезарь Львович Куников баштаан десантыны Станичка чаныче октаар деп планнаан. Отрядка үүле эки турачыларны, мурнунда тулчуушкуннарга бодун көргүскен кижилерни шилип ап турган. Десант дүжүрер мурнунда шыңгыы дайынчы өредилгени эрттирип, кижи бүрүзү-биле тус-туста ажыддаан. Отряд дайынчы түгүнүн баарыңга дайзынны тиилээри дээш амы-тыны харамнанмайын, дүрген болгаш дидим хөделир деп даңгыраглаан.

Февраль 4-түн дүнезинде айыттынган черлерге десантылар дүжүрери-даа эгелээн. Ынчалза-даа күштүг шторм үрүүндан Мурнуу Озерейкага кол күштерни долузу-биле дүжүрери болдуумайын барган. Дузалад десант дүжүрүп турган черге харын хөделишкич чеишкиниг болган.

Майор П. Куниковтун командылааны шаап халдакчы отряд дайзынны эриктеи өйтүр шапкан. Хөзүг пландарны эзлеп апкан. Бугун-чартык шан эрткенде, ийиги бөлүктү ацаа дүжүрген, ооң соонда — база бирээни. Илацдрамны калбаа 4 километр, хапызы 2,5 километр чедир алгыткан. Фашист шериглериң чаңгыс эвес удаа атакалары, ужар чүүлдүң бомбалаашкыны болуп турза-даа, десантниктер эзлээн черин быжыг тудуп турган.

Байдалды өренин көргеш, совет командылал десантының кол күштерин Куниковтуң отрядының душкен чери Станичкаже чорудар деп шиитпир хүлээп алган. Шак ынчаар дузалал десант кол апарган. Каш дүне иштинде Бичии черге далайжы ийи, адыгы бир бригадаларны, танкылар хылыкчыны полкту болгаш өске-даа кезектерни дүжүрген. Беш хонгада, генерал-лейтенант К. Н. Леселидзениң командылап турганы 18-ки армиянын 17 муң солдаттары болгаш офиперлери плацдармга мооннелип келген. Алган хемчегларынын түнелиңде пландармны үүле камгалап алган эвес харын ону 30 дорбелчин километр чедир алгыткан.

1943 чылдың февраль 16-даан эгелээш, Бичии черниң маадырлыг камгалалы эгелээн. Гитлержи командылал ооң камгалакчыларынга удур чадаг шериглериң болгаш танкыларын улуг күжүн октаан.

Бичии черниң камгалакчыларын далайже дүжүр октаптар дээш, фашистер чүүү кылбаан дээр боор. Чүү болуп турганын чугаалаары безин берге. Хая-даштыг чер ыштан болгаш хөөдеп карарын калган. Бүгү-ле чүвени снарядтар-уу-лаза шаап, черни үлдүрелин каапкан. Бомба, мина азы снаряд душпээн метрдаа чер артпаан.

Апрель 20 —плацдарм камгалакчыларының көрүп эрткен хүннериниңдеп эн-не аарберге үзүн болган. Л. И. Брежнев «Бичии чер» деп номунга мынчаар бижээн: «Ол хүн чер орттенип, хая-даш чаңчарданып, ыстарлып, демирдесетин хайлып, бетон хулдалган боп чуурлуп турган. Ынчалза-даа берген даңгыраанга шынчы кижилер бичии-даа атказарлаваан. Роталар батальоннарын, батальоннар полктарын шаап халдаашкыннарын ойтур шаап, пулеметтарын уннары от дег илин, балыг дайынчылар санитарларны ужур иткилепкеш, гранаталары-биле танкыларже шуран, чадаг шериглер фашистер-биле хөөдүр сегиржип ап, чыдалажып, бижектежип, — канчап турбаан чүве дээр. Ол бүгү тулчуушкуннар кажан-даа төнмес-батпас чүве ышкаш сагындырып турган».

Хүнүн-не ыдыг. Дайзының калчаалыг ыйыышкыны совет шериглериниң удурланыышкынына күш четпейн турган. Бичии черниң камгалакчылары ол-ла бүгү 225 хүнниер дургузунда дайзынны чаа-чаа күштерин узуткап-ла турган. Бичии чержилер шыдажып үнүп тиилээнгер.

Бичии чер Новороссийскиже шиитпирлиг шаап халдаашкын хүннериниде бодунуң үлүүн база киирген. 1943 чылдың сентябрь 10-да авиацияга болгаш артиллерияга деткиткен бистиң дайынчы корабльлеривис Темесск мугуллуруниче чаза бүлгап кире берген. Эрик кыдыг гранит ортелгерде кылган бетон камгаладдарны торпедалар-биле чаңчарылдыр тепсинкеш, корабльдер десантыларны шуутла порттуң бодунга аппарын дүжүрген. Хоорайны бичиидаа үзүк-соксаал чокка беш хонук иштинде штурмпаан, ол шуут-ла ышка дулнуп кире берген ышкаш турган. Ол үеде Бичии черниң шериг кезектери өске таладан кээп фашист камгалалды чаза тавараан, шаап халдап турган өске кезектер-биле каттыжа берген болгаш дайзынны долузу-биле чылча шавышкан. Новороссийск кырынга кызыл түүн кинскин үнген.

Торээн чурт бичии чержилериң эрес-дидим, маадырлыг чоруун бедин-биле үнелээн. Чээрби бир дайынчыга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Чүс-чүс солдаттар болгаш офиперлер орден, медальдар-биле шаннаткан

(СЭТА).

ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА...

ВОЛГОГРАД. Сталинград тулчуушкунунга совет улустун тиилелгезинин 40 чылын волгоградчылар тайбыныңы бахтазы-биле демдеглеп турар. Болгаш ийиги дүргаар барык 80 километр чаттылып чоруткан маадыр хоорайның кудумчулары, проспектилери, шолдери байырлаадыы-биле шиметтангеи. Хоорайның ажылчы чоннары, дайынның хоочуннары-биле кады байырлалда даштыкы аалчылар киржип турар.

Амы-тынын берген демиселчилер шөлүнге кайгамчыктыг болуушкунга холбаштыр хөй муң кижи киржикчилиг митинг болган. Партиялын Волгоград обкомунуң бирги секретары Л. С. Куличенко, ужар чүүл маршалы С. И. Руденко, Сталинград тулчуушкунунуң киржикчизи, Алдар орденинин бүгү үш чергеанинин эдилекчизи Н. П. Красюков чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан. Совет улустун Сталинград хавазының баарынга маадырлыг чоруунуң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыын олар демдеглээн.

Чаа дайынның ыжаныын болдурбас, делегейге быжыг тайбынны бадыткан тургузаар, волгоградчыларның бүгү күжүн берип турары улам ыңайгы чечектелиишкин дээш чуртту экономиказын болгаш камгалал күүзүн быжыглаар талазы-биле чайгылыш чоң база үре-түүнелдиг ажылчорудулгазы дээш митингиниң киржикчилери Коммунистиг партиялын Төп Комитединге, Совет чазакка ханы өөрүп четтиришкинни илергеглээн.

Ол сөстер 40 чылдар мурнунда тиилекчилериң баштайгы митингизи болган шак ол шөлге февраль ийиде чаңгыланып турган. Ынчангаш ам оларның боттанган күзели, солдаттың маадыржы чоруунуң төлептиг тураскаалы кажан-даа төнмес-батпас чүве ышкаш сагындырып турган.

Хүнүн-не ыдыг. Дайзының калчаалыг ыйыышкыны совет шериглериниң удурланыышкынына күш четпейн турган. Бичии черниң камгалакчылары ол-ла бүгү 225 хүннер дургузунда дайзынны чаа-чаа күштерин узуткап-ла турган. Бичии чержилер шыдажып үнүп тиилээнгер.

Бичии чер Новороссийскиже шиитпирлиг шаап халдаашкын хүннериниде бодунуң үлүүн база киирген. 1943 чылдың сентябрь 10-да авиацияга болгаш артиллерияга деткиткен бистиң дайынчы корабльлеривис Темесск мугуллуруниче чаза бүлгап кире берген. Эрик кыдыг гранит ортелгерде кылган бетон камгаладдарны торпедалар-биле чаңчарылдыр тепсинкеш, корабльдер десантыларны шуутла порттуң бодунга аппарын дүжүрген. Хоорайны бичиидаа үзүк-соксаал чокка беш хонук иштинде штурмпаан, ол шуут-ла ышка дулнуп кире берген ышкаш турган. Ол үеде Бичии черниң шериг кезектери өске таладан кээп фашист камгалалды чаза тавараан, шаап халдап турган өске кезектер-биле каттыжа берген болгаш дайзынны долузу-биле чылча шавышкан. Новороссийск кырынга кызыл түүн кинскин үнген.

Торээн чурт бичии чержилериң эрес-дидим, маадырлыг чоруун бедин-биле үнелээн. Чээрби бир дайынчыга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Чүс-чүс солдаттар болгаш офиперлер орден, медальдар-биле шаннаткан

(СЭТА).

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ПРИНЦИПИАЛДЫГ, ХАНДЫР КӨРҮҮШКҮН

«Правданың» корреспондентизиниң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң айтырыгларын бүрүү-биле азы оларның делегерецгей доңчулалын бүгү делегейде парлаан. Чеисегленишкинни дүжүрер айтырыглар талазы-биле АКШ-тың боттуг эвес туружун Совет Эвилели хүлээвээн болгаш делегей айтырыгларын принципиалдыг ёзу-биле шыңгыы көрүп турарын, тайбынче чүткүлүн, деп күштүг болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принципинге үндезилээш, дугуржулганы чедип алырынга, эн чугула айтырыгларны кайы-кайызынгаа тааржыр кылдыр шиитпирлээринге ханы күзелдиин база катап бадыткап көргүскен-дир деп, делегейниң хой чурттарының политиктиг ажылдакчылары, массалыг информация органнары демдеглеп турар.

Эш Ю. В. Андроповтуң харыыларын социалистиг чуртларның солуннары «Принципиалдыг ёзу-биле хандыр көөрү эргежок чугула», «Деп күштүг болгаш бир дөмей айыыл чок болуру—чайгылыш чок принцип-тир», «Чоптуг дугуржулга дээш ССРЭ туружун турар» деп эгелер-биле бүрүн парлаан.

• Ортумак ыракшылдың чер кырында ракеталарын узуткаар дугайында дугуржулганы америк негелделер ёзугаар ат салыр дээн АКШ-тың президентизиниң саналында биеэги-ле «тик вариант» дугайында, Вашингтониуң боттуг эвес туружунуң дугайында чугаа болуп турарын харыларда бүзүрелдиг кылдыр көргүскен-дир деп, **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун бижээн.

АКШ-тың кажардаашкынын ёзугаар кылыр болза, ССРЭ бодунуң ортумак ыракшылдың бүгү ракеталарын чаасканаа узуткаар, а Вашингтон болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери ындыг хевириниң бодунда бар бүгү ракеталарын хевээр арттырыр алыр апаар-дыр деп, солун демдеглээн. Деп күштүг болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принципинге үндезилеттинген дугуржулгаларга ат салырынга ССРЭ белеп.

«Европаның улустарынга» АКШ-тың президентизиниң кыйгырынга хамаарыштыр совет удуртулгадан өске харыны манавры берге турган деп, Лондониуң **«Таймс»** солуну айыткан.

Бедин деңнелге ужуражыышкын дугайында Ак бажының баштыны ССРЭ-ге дорту-биле саналдаар ужуруг турган-дыр деп, солун бижээн. Совет удуртулга мурнунда-ла хүлээп албаан негелдени бодунуң саналынга америк президентиниң холбаштырганы черле чедимче чок болган-дыр деп, «Таймс» демдеглээн.

Америк президентиниң ажык чагаазы Европаның улустарынга кыйгырыг эвес, а Барыын Германияның соңгукчуларынга ооң кыйгырыы болуп турар-дыр деп, Англияга барган Франциниң даштыны харылзаалар министри К. Шейсониуң саналаын «Дейли телеграф» солун демдеглээн. Ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле чугаалажышкыннарның түүнел чок болуп турарының буруузу АКШ-на эвес, а Совет Эвилелиниге онаажып турар деп бадыткаарын президент Рейган ораладышкан.

АКШ-тың президентизиниң чагаазы «Раагага совуургалды болдурбаан» деп, Голландияның АНП информация агентствозу дыннаткан. «Женевада чугаалажышкыннар киржикчилерин дамчыштыр пропаганда кылырын чагаада ораладышкан-дыр» деп, Голландияның ДХМ-ниң **төлөэлекчизи** айыткан.

(СЭТА).

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чыл болганынга

ӨНДҮР МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

СОФИЯ. Сталинград дээрге социалистиг тургузугнуң болгаш Совет күрүнениң тиилеттирбес күжүнүң демдээ, фашистиг агрессорларны ашкан турар ур манаттынган тиилелгениң медээлекчизи болу берген. Ол дугайын Болгарияның Компартиязының органы «Политическа просвета» журнал бижээн. Сталинград тулчуушкуну — делегейниң ийиги дайынының бүгү улам ыңайгы чорудулгазын тодарадып көргүскен бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болган.

Фашистиг аг-шериги чылча шапшаан, социализмниң делегейде баштайгы чурту үүле бодунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап турар эвес, харын гитлержи кулданыгның айылыдан кижи торелгетеиин камгалап алырының төөгүлүг хүлээлгезин база күүседин турары ол деп үүвеин бүгү чурттарның улустары эки билип турган.

Сталинград тулчуушкуну совет улустун болгаш ооң шериниин чижеглежир үүве чок маадырлыын, Коммунистиг партиязын долгандыр совет кижилериң сырый каттышканын чырыткыландыр көргүскен дер, ук журнал онзалап демдеглээн.

Улуг тулчуушкундан бисти дертен чыл аңгылап турар, ынчалза-даа ооң кичээндиригларын уттун болбас. Бистиң үүс чылывыста тайбыныңы, демократияның болгаш социализмниң күштерин тиилеп шыдаар ыңдыг күштер чогун төөгү бүзүредип турар.

ПАРИЖ. Сталинград чаныныңы солуннары «Принципиалдыг ёзу-биле хандыр көөрү эргежок чугула», «Деп күштүг болгаш бир дөмей айыыл чок принцип-тир», «Чоптуг дугуржулга дээш ССРЭ туружун турар» деп эгелер-биле бүрүн парлаан.

• Ортумак ыракшылдың чер кырында ракеталарын узуткаар дугайында дугуржулганы америк негелделер ёзугаар ат салыр дээн АКШ-тың президентизиниң саналында биеэги-ле «тик вариант» дугайында, Вашингтониуң боттуг эвес туружунуң дугайында чугаа болуп турарын харыларда бүзүрелдиг кылдыр көргүскен-дир деп, **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун бижээн.

АКШ-тың кажардаашкынын ёзугаар кылыр болза, ССРЭ бодунуң ортумак ыракшылдың бүгү ракеталарын чаасканаа узуткаар, а Вашингтон болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери ындыг хевириниң бодунда бар бүгү ракеталарын хевээр арттырыр алыр апаар-дыр деп, солун демдеглээн. Деп күштүг болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принципинге үндезилеттинген дугуржулгаларга ат салырынга ССРЭ белеп.

«Европаның улустарынга» АКШ-тың президентизиниң кыйгырынга хамаарыштыр совет удуртулгадан өске харыны манавры берге турган деп, Лондониуң **«Таймс»** солуну айыткан.

Бедин деңнелге ужуражыышкын дугайында Ак бажының баштыны ССРЭ-ге дорту-биле саналдаар ужуруг турган-дыр деп, солун бижээн. Совет удуртулга мурнунда-ла хүлээп албаан негелдени бодунуң саналынга америк президентиниң холбаштырганы черле чедимче чок болган-дыр деп, «Таймс» демдеглээн.

Америк президентиниң ажык чагаазы Европаның улустарынга кыйгырыг эвес, а Барыын Германияның соңгукчуларынга ооң кыйгырыы болуп турар-дыр деп, Англияга барган Франциниң даштыны харылзаалар министри К. Шейсониуң саналаын «Дейли телеграф» солун демдеглээн. Ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле чугаалажышкыннарның түүнел чок болуп турарының буруузу АКШ-на эвес, а Совет Эвилелиниге онаажып турар деп бадыткаарын президент Рейган ораладышкан.

АКШ-тың президентизиниң чагаазы «Раагага совуургалды болдурбаан» деп, Голландияның АНП информация агентствозу дыннаткан. «Женевада чугаалажышкыннар киржикчилерин дамчыштыр пропаганда кылырын чагаада ораладышкан-дыр» деп, Голландияның ДХМ-ниң **төлөэлекчизи** айыткан.

(СЭТА).

ССРЭ—РСР: кады ажылдажылганың үре-түүнели

1948 чылдың февраль 4-те Москвага Совет Эвилели биле Румынияның аразынга Наймрал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салдынган.

Румын ажылчы чоннар РКП-ниң удуртулгазы-биле социалистиг ниитилелди чедишкиниг тургузун турар дээрзин социалистиг Румынияның хөгжүлдезинин деңнели, ооң амыдыралының хүн бүрүзү бүрүү-биле бадыткан турар. Акы-дуңма чурттуң чедишкиниери совет кижилериниң сёткил ханыышкынын болдуруп турар.

Наймрал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында совет-румын чаа керээге 1970 чылдың июль 7-де ат салган чорук наймрадды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар дээш ийи чурттарның чүткүлдүүнүн чаа чайыннанчак бадыткалы болган. Деп эргенин болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң принциптери база ооң үндезини боон киргеи. Ол документ социалистиг ийи күрүнелериниң аразынга хөй талалыг харылзааларны улам хөгжүдеринге, социализмни болгаш коммунизмни түүдүп тургузары-биле, тайбыныңы болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырары-биле холбаткан политиктиг база экономиктиг парын айтырыгларны шиитпирлеп турган, оларның кады ажылдажылгазын быжыглаарынга перспективаларны айыткан. Ол керээнин амыдыралга боттанмышкынының үезинде Совет Эвилели биле Румынияның аразынга хаарылыаалар улам хөй талалыг болган ханы бүдүштүг болу берген.

Ылангыя доктаамад калбарып, сайзырангайжып, чаа-чаа хевирлиг болуп бар чыдар, бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылга талазынга ийи чурттуң аразында найырал үре-түүнелдиг болуп турар. Совет-румын садыглажышкынының ниити хемчээли үзүк чок улгадып, ийи чурттуң аразында бараан солчуушкунунуң структуразы экижип турар. Совет Эвилели Румыния-биле садыг харылзааларны доктаамал тудун турар. 1976-1980 чылдарда бот-боттарынга дужаалдалар 82 хуу оскеи. 1981-1985 чылдарда үр хуусаалыг дугуржулгага дүүштүр ССРЭ биле РСР-ниң аразынга бараан солчуушкуну 17 миллиард рубль ажа бээр, тодаргайлаарга, эрткен беш чылбиле деңнээрге 90 хуу өзер. Бот-боттарынга дужаалдаларның ниити хемчээлин улам улгаттырары-биле чаа аргаларны дилеп тывары уламчылавышаан.

Румыниже совет экспортта энергетика, металлургия болгаш даг-тывыш дериглелери, тулуг техниказы кол черни эзлеп турар. Румынияның даштыкыдан ап турар алды станок бүрүзүнүң бирээзи-ле — совет станок, а чурттуң бүдүрүлгелеринде 10 муң ажыг станок ажылдап турар. РСР-ниң иштики болгаш даштыкы агаар шугумнарында Совет Эвилелиниң сатканы 70 ажыг самолёттар ужуп турар.

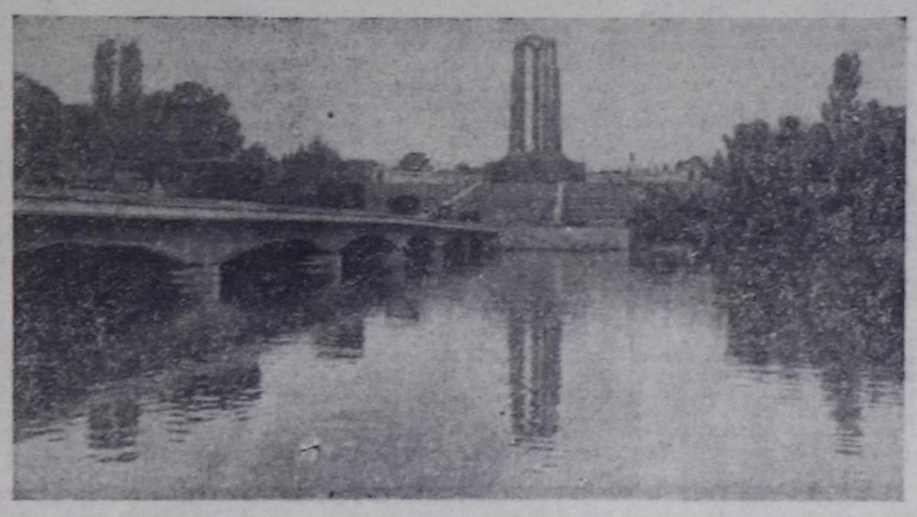

БУХАРЕСТ. Чоннуң болгаш төрээн чурттуң хосталгазы дээш, социализм дээш маадырларга Хосталга парыгында монумент.

К. МОРОЗОВТУН фотозу.

(СЭТА).

Машиналар болгаш дериг-херекселдерден аңгыда, РСР Совет Эвилелинден демир рудазын, хомур-дашты болгаш чиг-эттиг өске-даа хевирлерни садыг ап, ооң-биле боттарының хереглелдериниң эзлээн хой кезиниң хандырын ап турар.

Румыния бодунуң эдлээнде ССРЭ-же нефть болбаазырадыр» дериглерни, илиирлерни болгаш теплицаларга тракторларны үндүр садыг турар. Румын экспортта электри шимчедикчилериниң барык хөй кезин совет рынокта саартынып турар. Румынияның пароходтар кылыр черлеринге туткулаан «Лена», «Волга-Дон» хевириниң үүс ажыг теплоходтары Сибирьниң болгаш ССРЭ-ниң Европа кезээнин хемнеринде эжиндирип чорун турар.

Сөөлгү чылдарда Румыниядан чоннуң хереглел бараанларының дужаалдалары дыка өскей. Совет импортта Румыниядан бараанның деңзигүүрү ам 20 хуу чедип турар. Мебельди, идик-хепти болгаш даараныла кылыгларын Совет Эвилелиниң ооң доктаамал садыг ап турары румын чиг-эт болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүүн продукциязының быжыг саарылга рынокуп тургузуп турар.

Совет-румын экономиктиг кады ажылдажылга кавызынга техниктиг дузалажылга база бир кол черни эзлеп турар. Экономиктиг ямзы-бүүү объектилерни тударынга, мергежилдиг калдларны белеткээринге ССРЭ Румынияга дузалап турар.

Дайын сөөлүндеги чылдарда металлургия, энергетика, химия үлетпүрү, тудуг дээш ышкап экономиканың ыңдыг өзек адырларынга Совет Эвилелиниң дузазы-биле Румынияда 120 объектилер ажылдада кирген. Румын специалистериниң үнелели-биле алырга, совет техника бедик техника-экономиктиг шынарыбиле, а совет специалистер — мергежилиниң бедин-биле ылгалып турар.

Румынияның бодунуң эдлээнде ССРЭ-те чаа объектилерни тударынга салыышкының база киирип турар. Ол талазыбиле тодаргай чижектер хөй.

Эртем болгаш техниканың талазы-биле ийи чурттуң аразында үре-түүнелдиг кады ажылдажылганың тодаргай чижектериниң бирээзи болза «Интеркосмос» программазын ёзугаар боттандырган, Л. Попов болгаш Д. Прунариу составтыг каттышкан совет-румын экипажтың космосче ужудуушкуну болган.

Акы-дуңма кады ажылдажылга өске-даа адырларда быжыглаттынып турар. Румын культураның хүннери бистиң чуртувуска, а Совет Эвилелиниң культура хүннери Румынияга доктаап эртирери чаңчылчаан. Уран чүүл ажылдакчыларының кады ажылдажылгазы национал культураларны удур-дедир байытчыдыр, угаан-бодалдың үнелиг чүүлдериниң ниити артинезинге улуг салыышкынны киирип турар.

Совет-румын хөй талалыг харылзааларны хаңыладырынга бөлгаш калбартырынга чугула рольду СЭКП биле РКП-ниң аразынга харылзааларны доктаамал быжыглаары ойнап турар. Ийи чурттуң удуртукчуларының аразынга ужуражыышкынар улуг ужурдузалыг, ол ужуражыышкынларның үезинде ССРЭ биле РСР-ниң аразынга бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы улам хөгжүдериниң айтырыгларын, делегей амыдыралының чугула айтырыгларын чугаалажын турар.

Бистиң чурттарывыстың аразында керээлиг харылзааларның чедишкиниг хөгжүлдезиниң 35 чыл ою бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны моон соңгаар-даа калбартырывче база шынар талазы-биле бедик деңнелче кодуреривче ийи таланың чүткүлдүүн бадыткан турар. Совет-румын харылзааларны шапкын хөгжүдериниң, ийи улустарның аразынга кады ажылдажылганың үре-түүнелдиин көвүдедириниң, оларның акы-дуңма авилелин быжыглаарының үндезини —үе-шаанның шылгалдазын тудуп эртиен социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген найырында.

Н. МОРОЗОВ,
СЭТА-ның корр.

Бухарест.

ПУР-НУҢ СЕЙМ

СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Чурт-туң даштыкы политиказынын чугула айтырыгларының дугайында дыннадыгны ПУР-нуң сейминиң сессиязын ПКАП ТК-ның Политбюро кө-жигүнү, ПУР-нуң даштың херектер министри С. Ольшовский кылган.

Делегейге тайбыныңы ко-фактору Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социалистиг де-каттыштырылгазының поли-тиказы болуп артар деп, ол чугаалаан. Варшава керээ-ниң киржикчилери күрүне-лериниң Политиктиг консул-тативтиг комитединиң Пра-човулед хуралының түннеп-дери ооң чырыткыланчак бо-дыткалы болур. Хүлээп ал-дынган декларация чавыры-дырышкынының боо-чепсеек-эндере бүдүрериниң шеглээри-ниң, чепсеглеиишкинни ужу-жүреринче, кайы-даа талаа-ажыктыг кады ажылдажылган-ны хөгжүдериче шилчиирли-ниң политиказынче эзэн кир-ириниң таарымчалыг байдалы-рын быжыглаан.

Удурланыштыр туржурун-ипериализм күштериниң ш-лип алган угланыышкынын боттуг харыы кылдыр та-быының, айыыл чок чоруку-кады ажылдажылганың ча-гай чоруу дээш хөделиниг-кинериниң декларацияда кө-геи калбак болгаш боттуг программазы үстүнде ол со-рулгаларга бараан болур.

Эң чоок эвилелчи болга-оңчук—Совет Эвилели-биз-бистиң демниг хөделишки-нивис онза ужур-дузалыг б-ау берген деп, оратор чуг-лаан. Польшаның бөгүнгү а-тырыгларына хамаарыштыр ССРЭ-ниң туружу, ол айт-рыгларны ооң билири, ол ы-каш оларны шиитпирээрин дузаламчызы сөөлгү үеде п-чурттуң харылзааларын-болган эргилдениң тоогу-ужур-дузалыының база б-бүзүредилгези болур.

Польша-совет эвилел Пол-шаның айыыл чок чоруунуң бистиң кызыгаарларывыстың үрелбезиниң кол магадылаа-социалистиг күрүнелерни-сырый каттыжышкынын-болган демниг хөделишки-ниниң принципиалдыг фак-ру болуп артар. Ол эвил-Европага тайбыныңы болга-айыыл чок чоруктуң ни-хөрээнге база бараан болу-ооң бүткен боттуг кезектер-ниң бирээзи болуп турар.

Эш Ю. В. Андропов-би-эш В. Ярузельскийниң эрт-чылдың тоңчүүнде чугаа-жышкынары калбак ка-ажылдажылганы быжыглаа-рынче ийи партиялың болга-ийи күрүнениң тура-сорулга-тайбыныңы политиказын чор-дарда делегей ареназынга с-рый демниг хөделиир деп чү-күүн бадыткаан. Ол чуга-лажышкынлар үезинде эзэн алдынган шиитпирлер-чайгылыш чок күүседин т-рар болгаш күүседир-даа.

Эрткен чыл АКШ-биле бо-гаш НАТО-ның чаңдык күр-нелери-биле бистиң харылза-ларывыска онза берге үе бо-тан деп, министр демдеглээ-Польшага удур политик-планнаттынган түүнелдеп-бербээн. Амыдыралды туру-чудун быжыглаарыныңы о-гаш чогумчударының чор-дулгазын ол саададын шыд-ваан-даа болза, бистиң экон-миктиг айтырыгларывыс-шиитпирлээрин бергедеп-турган, ынчанмыже кривис-чоорту ажыл эртериниг ша-тыктан шыдаваан. Польш-күрүне политиктиг азы эк-номиктиг буурашкынга т-варжыр боор дээр кордалл-бойлап дүшкен.

1983 чылда ПУР-нуң дө-тыкы политиказының у-нышкыннарының дугайын-докладды сейм депутата-хүлээп алган. ПУР-нуң даш-тыкы политиказының о-принциптеринин шынчыл-болгаш өскерлиг чогун о-документте бадыткаан.

Польшаның шиитки хере-лериниге даштыкы холга-даашкынының кандыг-даа ора-дажышкыннарын сей-шиитпирлиг буруу шаап т-рарын доктаада онаал-демдеглээн.

Амгы болгаш келер үен-салгакчыларынга эң чуг-херектерни шиитпирлээрин-— тайбыныңы камгалаарын-чепсеглеиишкинни дүжүр-ринге, ядролуг чоруудаан-айылы-биле демиселге де-ниг хөделиниче бүгү күр-нелериниң парламентилери-оларны дамчыштыр Европ-ның болгаш бүгү делегейни-улустарын ПУР-нуң сейм-кыйгырган.

ССРЭ-ниң тургузуунуңны 60 чылын таварыштыр ка-тышкан байырлыг хурал-ССКП ТК-ның болгаш ССР-ниң Дээди Советиниң хүлээ-алганы болгаш делегейни-парламентилериниче, чалакта-рынче, политиктиг партиял-рынче база улуутарынче ч-руттунган Кыйгырыы-биз-эп-сеткилин каттыштырын т-рарын ПУР-нуң сейм пле-гейлээн.

АРГАЛАРНЫҢ АҢНАРЫ БООП

Агаары эмзиг
Арыг кирип,
Четтинчипкеш,
ойнап-хөглеп,
Честек-каттаг хүнзээр бис.
Аккыр дүктүг
Анайлар боп,
Алаактарның чечээн сүзүп,
Амыр-шөлзөн маннажыр
бис.
Кыйыглардан
Кызыл-каттап,
Хүн дег кылаң инек-караан
Хүлүмзүреп көргүлээр бис.
Арыгларның
Аңнарының
Аталары адытлар боп,
«Ла-оо» дижип, кыйгыржыр
бис.
Калбак черже
Харап алгаш,
Хемни кежир ырып салыр
Хектер болуп, ойнаар бис.
Хелдуг, суглуг
Хөлбеҥ чайның
Эликтери болуп алгаш,
Эрик кирип, эшти бээр бис.

О. ОХЕМЧИК.

СОТКА ДҮШКЕН

Уруглара шии

Киржикчилери:
Бөрү
Дилги
Койгуннар

Арыг иштп. Ыында-мында кушкаштарның мыжырашкан үннери дыңналып турар. Сцена кырынга Бөрү чааскаан костүп келир.

БӨРҮ—(чааскаан). Ох! Аштаарымны. Оода-ла дайнам хире чүве таваржыр болза... (чылгангылааш, хырның тут-тунар).

Хенертен сцена кырынга ийи койгун костүп келир. Олар чүү-даа эскербейн, аай-дедир маннажып турарлар.

БӨРҮ—Ух! Езулуг чемиш бо-дур! Бурган менээ чаагаан боор... Салым-дыр ийин. Чүү дээр ону! (Сценаның өске талазынга ол өйде Дилгижигеш аяар кеденгирлеп костүп кээр. Ол карактарының ужу-биле Бөрүнү көрүп кааш, ажытталып туруп алыр).

БӨРҮ—Боларны ам-на кончуг таптыг тудуп чивес мен бе! Мээң олчам болган барасканнар-дыр силер ийин... Ля.. ля.. ля.. ля.. (ол дааш чокка холдарын часкагылаар).

ДИЛГИ—(өскээр көрүнгеш) Чо-ок! Шак бо койгуннар мээң чемижим болдур ийин. өңүүк! Сен ынаар семеве-даа. Оруумга таварышкан олчаны кайын сеңээ халаска бээр деп мен. (Бөрүүнүң чанынга чедип келгеш, чырыын чыртайты хүлүмзүреэш) Экии акый, Бөрү!

БӨРҮ—(арай таарзынмайн) Экии, Дилгижек. Сээң мында чүү кылып чоруурун ол? А!

ДИЛГИ—Эртип чыда, акым. Силерни көрүп кааш, «Мээң акым бөгүн чүге хөглүг эвес чоор! Ларый бербээн эвес ирги бе?»—деп бодааш, дужуп келдим ышкажыл!

БӨРҮ—(хорадап) Ларыг эвес, а кан кадык мен. Билдиң бе? Бак чүве ёралап турбайн, моон ырап чору, кулугур!

ДИЛГИ—Ах! Кандыг кончуг ажыныр турар кижи боор сен, акый!

БӨРҮ—Сээн-биле ылчынажыр турар үем чогул! Аштап тур мен.

ДИЛГИ—Ындыг турган чүве ышкажыл, мен билбээндир мен. Кончуумну, аа! Дынам, акый! Мен сеңээ сүме кадайн. (Кулаанга сымыранып). Ийи адыр сүүр чалым хаанын кайда турарын билир ийик сен бе?

БӨРҮ—Билбейн канчаар. Шак бо шөйлүп чоруткан оруктуң төнчүзүнде ийик чоп! Мээң олчам болган барасканнар-дыр силер ийин... Ля.. ля.. ля.. ля.. (ол дааш чокка холдарын часкагылаар).

ДИЛГИ—(өскээр көрүнгеш) Чо-ок! Шак бо койгуннар мээң чемижим болдур ийин. өңүүк! Сен ынаар семеве-даа. Оруумга таварышкан олчаны кайын сеңээ халаска бээр деп мен. (Бөрүүнүң чанынга чедип келгеш, чырыын чыртайты хүлүмзүреэш) Экии акый, Бөрү!

БӨРҮ—(арай таарзынмайн) Экии, Дилгижек. Сээң мында чүү кылып чоруурун ол? А!

ДИЛГИ—Эртип чыда, акым. Силерни көрүп кааш, «Мээң акым бөгүн чүге хөглүг эвес чоор! Ларый бербээн эвес ирги бе?»—деп бодааш, дужуп келдим ышкажыл!

БӨРҮ—(хорадап) Ларыг эвес, а кан кадык мен. Билдиң бе? Бак чүве ёралап турбайн, моон ырап чору, кулугур!

ДИЛГИ—Ах! Кандыг кончуг ажыныр турар кижи боор сен, акый!

БӨРҮ—Сээн-биле ылчынажыр турар үем чогул! Аштап тур мен.

ДИЛГИ—Ындыг турган чүве ышкажыл, мен билбээндир мен. Кончуумну, аа! Дынам, акый! Мен сеңээ сүме кадайн. (Кулаанга сымыранып). Ийи адыр сүүр чалым хаанын кайда турарын билир ийик сен бе?

БӨРҮ—Билбейн канчаар. Шак бо шөйлүп чоруткан оруктуң төнчүзүнде ийик чоп! Дилгижек, а кан кадык мен. Билдиң бе? Бак чүве ёралап турбайн, моон ырап чору, кулугур!

ДИЛГИ—Ах! Кандыг кончуг ажыныр турар кижи боор сен, акый!

БӨРҮ—Сээн-биле ылчынажыр турар үем чогул! Аштап тур мен.

ДИЛГИ—Ындыг турган чүве ышкажыл, мен билбээндир мен. Кончуумну, аа! Дынам, акый! Мен сеңээ сүме кадайн. (Кулаанга сымыранып). Ийи адыр сүүр чалым хаанын кайда турарын билир ийик сен бе?

БӨРҮ—Билбейн канчаар. Шак бо шөйлүп чоруткан оруктуң төнчүзүнде ийик чоп!

ДИЛГИ—Шын-дыр. Шын. Кедергей шын-дыр! Ынчаарга мындыг де. Оон баарында бичии хураган удуп чыдыр. Артында-ла кара чааскаан дивес сен бе? (кургамзыдыр каттырар).

БӨРҮ—Менээ сээн ол хураганың херээ чүү чүвел. Мен койгун эзди чиксеп туру мен. Бо маннажып тургулаан койгуннарны көрбейн турарың ол бе?

ДИЛГИ—Көрүп тур мен, акый. Оон чүү деп ынчаш! Сени көрүп кааш дезип ыңай болурга, хейде-ле сотка дүжер болгай сен. Чаңгызы-даа сеңээ туттурбайн баар. А хураганны бодап көрем... Ол чүү-даа билбес шөлзөн удуп чыдар. Койгуннар деп турбайн, оон орнунга халас кежикти четтирип албас сен бе?

БӨРҮ—(сестя бергеш). Чааскаан бе? Мегелевейн туру сен бе?

ДИЛГИ—Ол чүү дээриң ол? Ам база ажына бердиң бе? «Көңгүс чааскаан удуп чыдыр» деп сеңээ шагда-ла чугааладым чоп. Өрү-куду маңнагылааш, кадарчызы болур кижиге черле ужурашпадым. Эге-ле чааскаан чыдар эртине дег кежик.

БӨРҮ—Ындыг-дыр, Дилгижек. Бир эвес мени мегелепкеп боллуңза, сени канчаар эвес мен. Ана...

ДИЛГИ—(үзе кирип). Сени кайын мегелей бээр мен ааш, акый! Сен мээң эң-не чоок өөнүүм ышкажыгай сен. Ох! Чаагай эттиг хураганны канчаар ону! Дайнап турда, амданыы...

БӨРҮ—Аксың хаап ал, сойлук! Дыннаар безин хөңүм чогул. Тфу! (маңнап ыңай болур).

ДИЛГИ—Аксым хаап алыйн акый! (Койгуннарже көргеш) Ах! Кандыг кончуг хөглеп турар барасканнар боор силер. Силерни мээң чоогаптар үем келди-ле. Ону кайын силер билир силер. Чаагай чыт, чайгаар-ла думчуумда кээп тур (чылганыр). Адыр, шүве... (Дилги койгуннарже кеденгирлеп маңнап каар. Чоогунда койгунче шурай-ла бээр. Ынчалза-даа ооу ол өйде эскерип турган болгаш туттурбайн дезип ыңай болур).

ДИЛГИ—Кончуг сектерни! Дезип чоруй бардылар. Оодала чаңгызы... Тфу, хайт! Бөрүден хоптахтаныр дээш, демгимни мегелепкеш, бодум сотка дүшүүм. Өршээ авыраазын! Ол кончуг кок амытан ледип чедип кээп-не. Келзе мени ат кылыр болгай. Дүрген дезип чоруур-дур.

(Маңнап чоруй баар).

КӨЖЕГЕ ХААР.

А. ШОЮН.

Көрүүдерем, уруглар, силерниң мурнуларда Красноярскиниң ойнаарактар театрының шпаниниң «маадырлары»-дыр. Олар боттарының чаптанчыг, чараш овур-хевирлери-биле хей-ле уругларга бараалган чоруурлар. Ону көөрү солун-на!

ЧУРУКТА: Красноярскиниң ойнаарактар театрының коргүзүү.

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ фотозу.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА ФИЛЬМ

«Карастояновтар» деп чаа телефильмни Киевтиң Довженко аттыг киностудиязында кылып турар. Болгар чогаалчы Иван Крумов болгаш режиссер Николай Мащонко телефильмниң сценарийин чогаатканнар. Дөрт сериялыг уран-чечен фильмни интернационалчы болгар патриоттар Карастояновтарның ог-бүлезиниң амыдыралының база демиселиниң дугайында документалдыг рассказка үндезилээш, тургузуп турар. Георгий Димитровтуң чоок эжи Александр Карастояновтуң фашизмге удур идейкейлиг демисеен оон уруу журналист Лиланың салым-чолунга улуг салдарлыг болган. Дайын чылдарында дайынның тылынга демисежип келген Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. Ф. Федоровтуң партизан каттыжыышкынының дайынчызы Л. Карастоянова фашистерге удур демиселге идеңкейлиг киришкен. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады оператор Феликс Гилевич болгаш оператор Цанчо Цанчев фильмни тырттырып турар.

ЧУРУКТА: фильмден кадр. Партизан каттыжыышкынының командири А. Ф. Федоровтуң ролюнда — артист Василий Молодцов, Лила Карастояновананың — артист Ирина Малышева.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЭЛЭЭДИ ООЛДАР ХҮРЕЖИ

РСФСР-ниң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң элээди оолдар аразында маргылдаазы Абакан хоорайга болуп эрткен. Аңаа Россияның аңгы-аңгы булуңнарындан 138 моге хүрешкен. Бо маргылдаага бистиң республиканың мөгелери база киришкен.

Бистиң аныяк мөгелеривис багай эвес хүрежип, шаңналдыг черлерни алганнар. Ылаңгыя 52 килограммга чедир деңзилиг мөгелериниң иштинден көдээ ажыл-агыл техникумунуң сургуулу Владимир Тюлюш болдунуң удурланыкчыларынарын октааш, чемпион атка толептиг болган. Чаңгыс чер чурттуувус, Красноярскиде өөренип турар Радик Намажап 62 килограмм чедир деңзилиглериниң ортузунга эрткен чылгы чемпион, Дагестан АССР-ниң төлээзин октааш, бирги черни бүзүрелдии-биле алган.

Амгы үеде бистиң мөгелеривис февральда Караганда хоорайга болур «Урожайның» төп чөвүдел маргылдаазынга киржири-биле шудургу белеткеп турар.

С. КАНЧЫЫР.

ХӨЙҮ-БИЛЕ КИРИШКЕН

Хоорайның дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң, профтехучилищелериниң, школаларының аразында хостуг хүрешке бирги чери дээш ажык маргылдаа автоорук техникумунга болуп эрткен. Аңаа автооруу техникумунуң, Кызылдың педагогика институдунуң, № 4 ХПТУ-нуң, КПТУ-1-ниң, № 3 болгаш № 2 школаларының, школа-интернаттың, № 48 тудуг эргелелиниң командалары киришкен. Шупту 84 моге хүрешкен.

Автоорук техникумунуң, № 2 болгаш 3 школаларының, профтехучилищелериниң спорчулары аңаа эки хүрешкеннер. № 4 профтехучилищениң мөгелер командазы (тренери А. Монгуш) эки белеткелдиин бадыткап, маргылдаага бирги черни ээлээн.

Школачы элээди оолдар болгаш аныяктар хостуг хүрештиң маргылдаазынга хөйү-биле киришкен.

Маргылдааны судьялажып, база организастап эрттиреринге республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелинде хостуг хүрештиң спорт школазының тренерлери В. С. Биче-оол, М. Т. Биче-оол, К. О. Ховалыг, В. М. Оюн, Ч. Ш-Д. Ооржак олар идеңкейлиг дузалашканнар.

Ынчалза-даа педагогика институдунуң, школа-интернаттың командалары чүгле 3-3 кижилиг, долу эвес составтыг болган. Көдээ ажылагый техникуму, уран чүүл училищези, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы бо маргылдаага киришпээн.

Хостуг хүрешке болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге мындыг маргылдааларны коллективтерге, ылаңгыя өөредилге черлеринге организастап эрттирер болза, ол чорук аныяктарны спортче хаара тудуп, спорттуң массалыын кодуреринге идиглиг болуру чугаажок.

М. ЧАДАМБА.
хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери, маргылдааның кол судьязы.

СТУДЕНТИЛЕР СПОРТ ШӨЛҮНДЕ

Латвияның көдээ ажылагый академилиниң студентилери сессия соонда башкылары-биле база катап ужуражы бергеннер, бо удаада — спорт шөлүнге. Ам олар рольдарын солуулуп алганнар. Башкыларның спартакиадазын студентилер судьялап, ону эрттиреринге киришкеннер. Маргылданың программазында — эштири, боодалга, чадаг чарыш.

Бо өөредилге черинде күш-культура болгаш спорт массалыг болуп турар. Ниити күш-дамыр белеткелинге, ГТО нормазын дужаарыга шылгалдаларны студентилер дужаап келген. Спорттуң кандыг хевирлеринге киржириңге хемчеглешкен сүмелерни күш-дамыр кижизидилгелериниң башкылары болгаш тренерлери кадып турар. Спорттуң шериг-техниктиг хевирлери база бар.

— Амдыызында — бедик класстың спортчулары бисте чок, ынчалза-даа ГТО нормазын студентилериң дужаары албан болу берген — деп, ДОСААФ эге организациязының даргазы, башкы Виктор Валайнис чугаалап турар.— Двоэукчуларга диплом-биле кады «Кадыкшыл» хөрек демдээн тыпсып турар.

В. РОМАШОВ,
СЭТА-ның корр.

Амыдыралдан чугаа

ДИИҢНЕВЕСТЭЭН МЕН

Суг кыдыы өремелендир доун эгелээрге, диинээр дээш агызым-на тайгада апаар ижи-ле болгай мен. Аттаг, ок-боо, хүнезин, эзер, анак, идик-хеп белеткенир ош безин үйгүм келбестей ор. Ол күзүн үш кижи Өөк йгазынче аттанышкан бис. Дииң эзерги шору Хартыга п кызыл ыттыг мен. Бир тен Мандырба артының елдир-Сөскенче көрген тазынче диинцеп кирдим. даавыс Хаттыг-Тайга дозун-тайга шазында чүве болй. Эртенги одарда кырлар ртинче чемнеп үнгүлеп лген диинцерден бешти апм. Ыдым-даа эки-ле дииц ш тур.

Тайгаже аттаныр дээш лга белетненип турганымда г кончуг далажып, дүргеп турганым читкен. Тайганың шаанаксыг, чукеуг чаай чыдым мага хандыр тыш, тап-биле ыдымче кулак лыш, оон соондан шөлзөн эйн ор мен. Харалаан, күн комбайнга тараа кестиш турган, соокка алыскаш, лаам ааран соонда бир лазының дыңнаары баксыаш, чамдыкта ыдым зэрер уун безин билбейн баар арган болдум. Кулакка чонаимзе-даа, будум-биле каен. Ийе, шын чүве, өөрүмде за бир кылашкыр кижилерниң бирозин мен.

Дүүш соонда арганың орга үезинде одурту диинцеп, сти астыпкан базып тур ен. Деспек кыры бир кезек рде көк-каттың үнгенге кергей-ле. Кат суксунга эки үве болгай, каттап чип эгедим. Ол аразында Хартым маңнап келди. Ыдымга бадап кат чиртим. «Күр эрии, каттың амданын ттың бе? Ам бодун каттап » дээш катка думчуун үстүн, өөредип тур мен. «Че, артыга, болзуп, чоруулу» ош базыттым. Хартыга, артыга! — деп кыйгырарым-даа келбейн, каттап чип-ле тр. А халак, хей-ле чүвеге ереттим бе дээш базып поптум. Ол хүн чүгле сес диинниг болган мен.

Даартазында эртенги одардан үш диинниг болдуя. Ыдым чоруткаш чиде-ле берген. Кырбак харда изи-биле чоруптум. Ис дүүнгү-ле деспекке эккелди, ыдым ында дүште-даа чок кат чыып чип тур. Аңаа шыжыкканымдан дүкпүрүнкен-дир мен. Ол хүн чүгле үш диинниг одаамга чедип келдим. Өөрүм меня шоодуп эгеледилер.

—Ырак маңнаар, хой диин адар ацчы каштыг болдуп? Ыдыңы ам «чаа мергежилге» өөретпейн тур сен бе?—дижип каттыржып орлар. Өөрүм сестеп, оннап, мен ийи-чаңгыстап эккеп-ле тур бис.

Ийиги күс. База-ла эрткен чылгы оорум-биле диинцеэр боон дугурушкаш, диинцеэринге ыяк-ла белеткенип алдым. Бо чылын кат, тоорук багай болган. Чамдык черлерде кат, тоорук шуут үнмээндаа дижир. Час эрте дүшкеш катап доңаттаарда, эрте чечектелген каттарның чечээ доңганындан кат чок чыл болган. Хартыганың чыып чиир кады ам-па чок эвесие деп иштимде амыраар-даа мен. Ынчалза-даа бо чылын мээң диинцеэримни база-ла Хартыга будап каан. Ол мынчаар болган.

«Хүлбүс аткан черинден хүпүү аңнаар» дээш ышкап база-ла Хаттыг-Тайга, Мандырба ынчаар диинцеп үне берген бис. Бир хүн чорумда аткан диинцим ыргак дытка ызырны берген. Ийленчек, дазылын хат тура шаапкан, үпкаш бажы өске ыышка сырталдыр ийлеиин чыдыпкан ыяш чүве. Ам канчаар, ызырны берген олчаны ыыаар үнгеш алыр аңаар. Ыяшче үпүптүм. Диинге чедер-четпес чорумда соомда чүве-даа илдиккен ышкаш болган. Хая корнурүмге. Хартыгам база мээң соомдан үнүп кээп-тир. Диинцим алгаш дизиглеп алгаш:

— Ам дүжээли, дүш — дээримге ыдым эгли албас тур, чүге дээрге ыыштың чоонун эткеш, чиңгезинде келген болдувус. Ыытты идип бадыыштар дээрге бертине бээр. Черге чедир 4 метр хире, а адааңда өөттенгеш кургаш калган, агжагар куу будүктарлыг ушкан сыра база баар. Чүрек-даа сиилээр сагыштым.

— Кончуг кулугурнуң бээр чүге үнүп келгени ол — деп, хыйланыр-даа мен. Хат база шиигейнип турар. Ийе, Хаттыг-Тайга дээн адың камгалап хадыы тур сен ыйнаан. «Оран таңдызынга бак чүве сагынмас» деп ачамның чугаазын сактып келгеш, коргар-даа мен. Кижи хаяга туруглаар чүве дээн, а ыяшка база туруглаар чүве-дир аа. Соомда турар «туруглаан» ыты артап эрткеш, оон соонда арганы көөр деп бодап алдым. Будуктарның шала чоончуктарын шилий көрүп гуттунуп, тентинин торааш чүү-даа болза ыдым артан, эртип келдим. Элээн бадыя ора өрү көөрүмге, ыдым шагда-ла эргилип алган, харын меня манап таваар бадын кел чор ийин моп. «Азаны мону, ам ыяш үнүп, дүжеринге база өөренип алгандыр-ла бо». Ол хүн ынчаар багайты диинней хүнзедивис.

Бо чылын диин ховар, чажыт, хораан олурупканда кижи хамаанчок ыт безин ону тыппас. «Оода керээде бежен диинцимниң чартының күүседин алзымза» — деп бодап базып тур мен. Орайтаан, кежээдеп эртен мерген дижир болгай, эртен-не таптыг диинээр-дир дээш одагже базыптым.

Эртенинде база-ла Хартыганың ээр-дагыр ужуралдарынга таваржып хүнзедим дивес силер бе. Эрткен дүне хар чаттан, хат база хадаан уламчылавышаан. Ыдым изин хар дуй хадып турар апарды. Ыдым эорди, чогум кайдаазын билбейн бардым. Хат хоолаан орта дыннатпас, углаан уунче халып-ла кагдым, чоок-ла хире. Өл харга идик база таар, ужуп-турупла чор мен. Үргүлчү ээрбес, ында кайда хог, хог деп ээрер. Ой, ам-на ээрди, млаг-ла дужумда катта, ужатура ыыаар-ла ыдыштым. Чоокшулап келгеш дыңнаарымга, ээрер-даа, сыйлаардаа.

Элээн ырак черде сарт кырында селбегер чоон, чолдак пөш бажында кызылзымаар оңнуг, улуу ыт хире чүве көстүп тур. Аха, дырбактыг деп эзди эткеш, кежи кешсиг чүвен бо-ла болгай деп амыраарым-даа аажок. «Тпо, Хартыга, ээр, ээр, чоруй баар кончуг азаан!» деп кыйгы салып, шала үстүнче одуртур маңнаплаттым. Эптиг черге келгеш, тыныжым оожургадып алгаш боомну четче октуг картеч-биле октааш, аяар кедеп үнүп келгеш, кайгай-ла берген мен. Хартыга пөш бажындан дүжүп чадаан, дуза дилеп сыйылаан тур. Канчап мону дүжүрүп алырыл деп бодап тур мен. Адаа мыйгак хараган (кадыг кара) андара ддипсе ажырбас, бедин база шоолуг эвес пөш тур бо. Боом, саадаам дүжүрүп, чиктенип алгаш, пөшче үнүптүм. Четкеш, ыттын будундан алгаш, элээн куду тырткан, колдуунун адаа-биле будуктан туттупгаш быжыгланыры шору. Ынчан бичелеп куду шелип торааш, черге эккелгеш, элээн шыкпыыртааш, сыыпыпкан мен. Ыт одагже чаңган; хат—аяскан.

Ыдымны база ойладып алган, ёражок-ла болдум. Чаяан боон, кымнын-даа көрбээни эки болду. Хей-ле диинцеп келген-дир мен. Аалга ажыл кылып алыр чүвемни деп бодап торааш, үстүнде кожагар бажында пайзага чедип келдим.

Кезек кайган тур мен. Магалыг-ла онза кылган-дыр. Үнер чадалыг. Адаанда улуг чада, оон үстүнде бичии чадалап үне бээрге, ында олурар, бараан хараар болза кончуг эптиг саидай база бар. Боомну адаанга каапкаш бөзын үнүм. Ортаа үезинде шалалап каан каъдынга үнүп келиримге, адаанда чүве «ширт» кылды. Коорумге кедергей-даа улуг тоогу ийи азыы аңара берген. оргазы шокарара берген, мыя бо. Ам боон бар эвес... Оон соонда-ла диинээрин соксаткан мен.

О. ТАС-ООЛ,
малчын.

КАТАП КЕЛИРИН КҮЗЭЭН

РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Хензиг-оол Күжүгетке удуртканы болук солун программалыг концертин Баян-Кол суурнуң Культура бажыңына чурттакчыларга бараалгаткан.

Аныяк артистериниң чиңге сывырындактар кырлап, таңцылаарын, агаарга гимнастаарын, согааш болгаш тавактар солуурун көрүкчүлер магадаан. Артистерге өөрүп четтиргенин илереткеш, моон соңгаар-даа кээп турарын көрүкчүлер күзээн.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Хөглүг старттар. 9.40 — «Этеги». Уран-чечен фильм. 11.05 — Грузин ССР-ниң ырыын болгаш таңцыныр «Имеретия» ансамблиниң күүселдеи. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 15.40 — Чапсар. 15.40 — Медээлер. 16.00 — Москва чоогунун сууру богүн болгаш даарта. ВАСХНИЛ-диң оралакчы-президентизи Л. К. Эрнст эрттирер. 16.30 — «Орус сувенир» ансамблдың концерти. Ленинградтан дамчыдылга. 16.45 — «Орус чугаа». 17.15— И. С. Бах. Оркестрлиг фортепианога концерт. 17.45 — «Аныяктарның адрестери». 18.45 — Богүн делегейде. 19.05 — «Румыния-биле ужуражылга». Телеочерк. 19.30 — «Цирк». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. ГФР-ден дамчыдылга. 23.00 — 23.20 — Богүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — География. 5-ки класс. Хемнер болгаш холдер. 13.05 — Л. Н. Толстой — «Бал сеңлүнде». 13.35 — Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы бөш чылдарның тудуглары. 14.05 — «Витиниң эриктери». Эртемтайылбырлыг фильм. 14.15 — Киноэпопея. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 18-ки фильм. — «Берлин дээш тулчуушкун». 15.05 — И. С. Никитин. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арынарындан. 15.55 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер. 18.50 — «Шайба! Шайба!» Мультфильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация - публицистиклыг программа. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Рондо». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Карандаш биле Клякса — хөглүг анчылар». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Чер. Октаргай». 21.00 — «Ye». 21.30 — 23.25 — Хай сериялыг уран-чечен телефильм. «Графиня де Монсоро». 6-ты, 7-ги сериялары.

ЧАРЛААЛ

Кызылдың аъш-чем садыының дирекциязы чүдүрүкчүлерни, садыгжыларны, кассирлерни, экспедиторларны магазиннерге ажылдаарынче чалап тур. Бо чарлал ёаугаар келген болгаш ажылга хүлээп алдынган чүдүрүкчүлерни соолуредир профессионал-техниктиг училищелерниң механизаторлар курстарынче өөредип чорудар болгаш будурулгедеп хоставышаан, шалыцын 100 хуу хевээр арттырар.

Кызылдың аъш-чем садыының адреси: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, кабинеттер 4 болгаш 11, телефону 2-54-36.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Богүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Агаарның температураазы дүне —28 —33 градус, хүндүс —17 —22 градус, чамдык черлерге — 9—13 градус соор.

Кызылга быскан хар чаар. Агаарның температураазы дүне —28 —30 градус, хүндүс —18 —20 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Волга-Волга» 9.30, «Ынчалзып-ла көр, ынчалза-даа бажыңны өскүзүнге» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Октар сымыйлыш турда» 9.20, 14.40, «Араб ужуралдар» 11.00, 12.50, 16.10, «Өрнээн көз. Ануна» (2 сериялыг) 18.00, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кодээде башкы» 14.00, «Кеекен хлеб» (2 сериялыг) 15.30, 18.00, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кожа чурттап турган бие» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3
2-23-54, хаалыеалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, киллдизинин 2-31-75, үлетүр киллдизинин 2-31-75, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация киллдизинин 2-20-60, культура киллдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизинин 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, партийн-ки амыдырал болгаш совет тургузуг киллдиетериниң 2-37-13, пропаганда киллдизинин 2-31-75, үлетүр киллдизинин 2-31-75, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация киллдизинин 2-20-60, культура киллдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизинин 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 61.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереклериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС — 01350